

МАКЕДОНИЈА

СОФИЯ, 1922 ГОД. 28 ФЕВРУАРИЙ

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. † Христо Матов (некролог)
2. *Международното положение и Македон. вжпрос.* — Н. Милев.
3. *Македония и покровителството на малцинствата.* — Г. Кулишев.
4. *Първата фаза на Македонския вжпрос.* — Г. Баждаров.
5. *Народността на старите македонци.* — Проф. Д-р Г. И. Кацаров.
6. *Културни растения в Македония* — Мак. Професор А. Иширков
7. *Македония в икономическо отношение* — Тетовски окржг. — Проф. Д. Мишайков
8. *Великите Сенки* — Тайна. — А. Страшимиров
9. *Кжм Витоша* (Винишка песен); *Валандовска песен*; *Заточеник и Сокол* (стихотворения) — † Хр. Матов
10. Н. Д-в. *Стихове*
11. *В Македония* — К. П.
12. *Международен преглед* — англо френските отношения; войната в Анадола. — Г. К.
13. *Първия международен конгрес за правата на народите* — Н. Томалевски

МАКЕДОНИЈА

ПОЛИТИЧЕСКО, НАУЧНО И ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ

На 10 февруари, 2 часа сутринта, почина на 50 годишна възраст видният македонски революционер, учител, писател и публицист

ХРИСТО МАТОВ

от гр. Струга.

Той бе роден за учен, но стана революционер.

Още като студент Христо Матов е написал под псевдоним Дримколов отлично аргументираната етнографска студия „Србските претенции в Западна България“. Печатана е в списанието „Български Преглед“, 1894 г., а по-късно в отделна брошура. Бидейки директор и учител в IV класното българско училище в гр. Сер, Матов е написал филологическата студия „Ударението в западно-българските говори“. Този му труд, публикуван в Сборника на Министерството на Народното Просвещение, е строго научен и се отличава с голема стегнатост на изложението: дума нема излишна.

И по темперамент, и по умствени способности, и по подготовка, Христо Матов бе предназначен от природата за научни изследвания. Но той чу воплите на населението в „земята бойна на Самуила“ и пленен от очарованието на освободителния идеал, беззаветно се предаде на пълната с опасности революционна работа. Защото Христо Матов имаше и велико сърдце: тези, що го познават отблизу, нека прочетат трите му стихотворения и ще се уверят в това. Но и да не беха песните му, нима целия му живот не говори за една широка любвеобилна душа за която страдаше с болните на цел един народ?

Като директор и учител в Скопие, Христо Матов, туко що узнал за основаването на Вътрешната революционна организация, възприема идеята и се отдава всецело на делото. Той образува първия революционен комитет в Скопие и издава там хектографиран революционен вестник. От тогаз насам биографи-

ята на Матова, подобно на биографиите на най-близките му другари — Даме Груев, Гоце Делчев и Пере Тошев, — е и история на Македонското освободително движение. С болест в гърдите и недостатък в ходилата, той не можѣ да вземе участие с оръжие в рѣзка във въстанията, макар и горещо да желаше това. Като член в централния комитет и задграничен представител, обаче, Христо Матов има неоценими заслуги: той бе голема ръководна сила на Организацията. С перо и устно слово той действуваше главно върху интеллигенцията и посредством нея сред масите. Но той бе достѣпен и за най-простите четници. Три пѣти бе хвърлен в затвор; последният път на заточение в Подрум-Кале (Мала Азия). Макар повидимому да бе настрана от самата жървава борба между поробители и поробени, живота на Христо Матов не по-малко бе изложен на опасности. Македонската революция, също като другите революции, изведе много от своите деца. Не ведижж страстите при фракционните борби взимаха връх над мисълта и затъмняваха свѣстите. Матов отстояваше твърдо убежденията си при всички случаи и стоеше непоколебимо на поста си. „Водачът не трябва да върви по течението, да се приспособява към меняващите се настроения на масите; негов дълг е да издигне и простите до своите разбирания; инак той престава да бѣде водач, и става жалък демагог, който неминуемо ще изгуби своя престиж“. И Христо Матов свѣ своята честност и прямолинейност запази до края обаянието си на силна личност сред приятели и противници. Не случайно той носеше псевдоним името на последния римски републиканец Брут.

Уви! От гениалността до лудостта има само една стѣпка.

И този могъщ ум, след четвъртвековно непрекъснато напрежение сред видими и невидими, действителни и въображаеми опасности, бе помрачен.

Едни от другарите на Христо Матов умреха в бой с врага: те са щастливците. Други станаха жертва на междоусобни борби. Кончината на Христо Матов синтезира всички проявления на страшната македонска трагедия.

Вечна му памет!

Международното положение и Македонския въпрос

Сърбия и Гърция си поделиха Македония през 1913 г. Договорите от 1919 г. закръглиха дележа, като дадоха на Сърбия и Струмишко, Сърбия от четири милиона стана Югославия със около 13 милиона население. Гърция също увеличи земята си и населението си според севския договор. И едната и другата влизат в лагера на победителите, и едната и другата имат приятели и покровители. Освен това Югославия влиза в една особена политическа система, наречена Малко Съглашение, което има претенцията да играе ржководна роля в средна и източна Европа, а Гърция се тжкми да сѐ присъедини към същата групировка. Чрез Букурещ грцката и сржбската династия се сродиха и — както некога в средните векове — това роднинство се смета като нова връзка между двете джржави. А над всичко това господствува намерението и на сржи и на грци и на техни поблизки или по-далечни приятели, да бранят сегашния ред на нещата, като не допускат по никой начин едно изменение на договорите.

Може ли при такива обстоятелства, като се говори за международното положение, да става дума за македонския въпрос?

За хора, които гледат на работите отгоре-отгоре сигурно не може: старата европейска обстановка бидейки изменена; България — която в миналото джржеше македонския въпрос дипломатически открит. — бидейки обезсилена и стегната в обржча на своите сжседи; а Македония — която се наложи на Европа чрез своите борби — бидейки поделена и обезглавена поради пропжждането на нейната интелигенция, такива хора сж наклонни да мислят, че македонският въпрос е слезжл за винаги от международната сцена.

За ония, обаче, които си дадат труд да се вгледат малко по-внимателно както в миналото и в делото на парижката конференция, така и в сжбитията, които се развиват пред нашите очи, не може и за минута да има сжмнение, че македонският въпрос сжществува.

Защо?

Защото войната и разните договори, с които и се тури край, не разрешиха окончателно никакъв голем международен въпрос; те само докараха едно разместване на силите и създадоха едно колебливо, неустановено положение, което измъчва всички народи; при една редица договори за мир и при постоянни почти конференции — генуезската ще бъде тринадесетата поред — Европа е без мир вече четвърта година след свършека на войната.

Войната не само не разреши най-големия от въпросите, източния, а чрез договорите в Нйои и Севр го усложни още повече; а македонският въпрос, който от берлинския конгрес насам беше в центъра на балканските разпри, е само една част от източния. Не че на изток, както и в средна Европа, не станаха промени. Станаха. Два важни фактора, Австро-Унгария и Русия, които имаха решително влияние в югоизточна Европа, изчезнаха, първата сигурно за винаги, втората за известен период време. Но това съвсем не опрости въпросите; напротив, ние виждаме, че отсъствието на Русия и смазването на Германия, която имаше силно влияние в Турция, никак не са отстранили съперничествата в Цариград, а пак местото на Австрия, по отношение на адриатическо море и на вардарската долина със Солун, се зае от Югославия. И тук съперничествата са може би по-остри и по-опасни, отколкото по-рано между Австрия и Италия. Парижката конференция се опита, наистина, да премахне тия съперничества, но не сполучи, въпреки многошумната намеса на председателя Уйлсон; въпросът за Фиуме остана да тежи над итало-югославянските отношения, въпреки компромиса (договора в Рапало), с който се намери временен изход от едно безизходно положение. Конфликтът в Албания, който миналата есен дойде тъй неочаквано, макар да се знаеше след мирното въстание, че сърбите ще се помачат да предизвикат нови усложнения, е също една от формите на адриатическия спор.

Неразрешеният, въпреки сгромолясането на Русия, източен въпрос нема днес само формата на съперничество между силите: той се изразява още по-ярко във въоръжен конфликт между турци и гърци. Когато България излезе от строя и Турция сложи оръжие, гърците помислиха, че нема вече никаква пречка за триумфалното шествие на мегали идея; заедно с големите сили от Съглашението и те се наредиха в Цариград, подобно на Петко от народната поговорка, който върви барабар с мъжете; големи гръцки знамена се спускаха от гръцките къщи и дукани и се докосваха до фесовите на минавачите турци, а пред портретите на Венизелос, изложени по витрините, гореха кандила . . . Турското национално самолюбие беше тежко наранено, за-

щото никъде през войната турците не беха се срещали с тия победоносни противници. При това настрояние стана окупацията на Смирна и Смирненско, последвана от известното клане на турското население, жестоките подробности на което се установиха от официалната саглашенска анкета. Останалото се знае: турците се сепнаха, организираха се в Анадола и започнаха срещу гръцката окупация и срещу постановленията на севрския договор една борба, която трае ето повече от две години. Тази борба се разви съвсем не така, както си мислеше Венизелос и сетне Константин и както верваше гръцкия генерален щаб, т. е. със сломяването на турците и пражването на кемаловите „разбойнишки банди“. „Бандите“ се оказаха дисциплинирани дивизии, които на два пъти накараха гръцката армия да обжрне гръб, а гръцкото правителство — да търси изход чрез намесата на великите сили.

През това време поведението на великите сили по източните работи претърпе значителни промени. Английската политика, за която целостта на Турция бе една основна догма, се яви защитница на гръцките претенции, защото Англия сметаше, че гръцката сила е достатъчна да замести и турците и българите; в една реч държана в английския парламент през пролетта 1920 г., Лойд Джордж заяви това съвсем открито. Днес, след поука, която дадоха събитията в Анадола, погрешността на тая сметка сигурно се съзнава в Лондон, но вероятно Лойд Джордж, като хвърля поглед върху картата на предния Изток, от Дунава и Черно море до Кавказ и Персийския залив, продължава да гледа с недоверие и на славянска България и на ислямска и — чудо невидено! — русофилска Турция. Може би и ролята на Гърция върху шахматната дъска на Форейн Офис да не е още съдършена. Във всеки случай, Англия си остава покровителка на Гърция. Без да бъде покровителка на Гърция, Италия стои днес за днес близо до английското становище, като се мъчи да помири турските интереси с гръцките искания. Това изглежда странно, като се знае, че преди една година италианското правителство подписа отделна спогодба със ангорското и че гърците не един път са обвинявали Италия, че поддържа турските националисти; но това поведение се обяснява лесно, ако си спомним, че по въпроса за границите на Албания, които беха застрашени от Сърбия, Италия биде енергично подкрепена от Англия както в конференцията на посланиците, така и в Обществото на Народите и сръбската войска требваше да изпразни заетата албанска територия. Италия даде, за да вземе. Може би това нема да е единствената размена. И тъй, както се срещат вълните на Бело и на Адриатическо море, така се преплитат и интересите,

които големите държави имат по техните брегове и се сливат или се сблъскват.

Но отзвука от събитията на Изток се простира далеко на запад и през Рейн, стига до Сена и Темза. Противоречието между английската и френската политика е днес явно за всички и съставя най-крупния факт в международната политика. То се проявява, за да не кажем избухна, при всички по-важни случаи. Така беше за Горна Силезия, така беше и по въпроса за подводниците на вашингтонската конференция, така по отношенията със Свевския Русия, така по въпроса за репарациите, така и по турско-гръцкия конфликт и изменението на севския договор, който Франция счита за пропаднал, и за това сключи особна спогодба със Мустафа Кемал.

Репарациите и ревизията на севския договор са в настоящия момент двата големи, нека кажем съдбоносни въпроси, пред които е изправена цяла Европа. Репарациите, т. е. целата тежка и сложна задача за стопанското възстановяване и, следователно, за омиротворението на Европа; ревизията на севския договор, т. е. грижата да се замени днешното положение около Цариград и Протоците чрез едно по-справедливо, по-разумно разрешение на вековния източен въпрос във фазата, в която се поставя днес.

Омиротворение на Европа, разрешение на източния въпрос: не са ли това старите задачи, които беха изправени пред народите в ония страшни дни, когато те грабнаха оръжиято един срещу други? За какво беха толкова жертви, толкова разрушения, толкова кърви, ако три години след като биде свикана конференцията за мир, Европа е изправена пред същите съдбоносни проблеми и човечеството стои настръхнало и уплашено за утрешния ден?

Конференцията не можа да даде мир на народите, защото нейните водители, освен Уилсон, не верваха на никакъв принцип, не се ръководеха от никакъв принцип и се показва ненарастване за великото дело, за което светът мислеше, че са призвани: да създадат един нов, по-съвършен международен строй. Освен ония, които писаха за да оправдаят собственото си дело, като френският делегат Тардьо, всички други, които са участвували в конференцията и са писали за нея, рисуват тоя уж световен ареопаг като нещо много печално. Бившият американски държавен секретар Лансинг, първият човек в делегацията подир Уилсона, издаде миналата пролет една книга, в която майсторски нарисуваше портретите на главните участници: Клемансо, Уилсон, Лойд Джордж, Орландо и пр. и описва работата във Върховния Съвет: „едно заседание на Върховния Съвет, казва той, беше една комедия, когато не беше трагедия“. Англичанинът професор Кейнес, автор на прочутата книга върху икономическите последици от войната, която произведе необикновено

силно впечатление в цел свет, също даде поразителни характеристики за хората, които абсолютно и безотговорно решаваха съдбините на толкова народи; а друг един член от делегацията на една велика сила така е изразил впечатлението си: конференцията е един иерусалимски храм, в който са се събрали разни търговци; липсва само камшика на Исус Христос, за да бъдат разгонени. Ако е имало некаква ясна и определена идея, то е било да се смажат победените, като им се представи една лихварска сметка за истински или мними щети, под вид на възстановяване или репарации. За останалото, всеки е имал пред вид своите интереси, и понеже Клемансо е теглил на една страна, Лойд Джордж на друга, а Уилсон, подкопан от всекъде, скоро се обжркал и оплел, малките съюзници, според думите на един виден французин, приведени от знаменития италиански писател Гулиелмо Фереро, схванали веднага несъгласията между големите, почнали да карат водата в своята воденица, без да им трепне око. „Требва да се чуе, бележи в своя дневник Фереро, какъв език държат те и какви претенции имат всички: гърци, сърби, румъни, поляци! Бедна Европа, наистина си попаднала в добри ръце!“

В същите тия ръце попадна и Македония... Но нейните права беха така здраво установени, щото, всред това вавилонско стълпотворение, можаха да се чуят и разберат гласове издигнали се в нейна полза. *При разглеждането на балканските териториални въпроси в съответната комисия, американският делегат е предложил автономията на Македония; предложението му било подкрепено от италианския и японския делегати; францюзкият представител, обаче, се противопоставил, като изтъкнал, че договорите за покровителство на малцинствата са достатъчни за правата на населението; това мнение било подкрепено от англичанина, към когото след известно колебание се присъединил и японецът, който отстъпил от първото си становище.* Така предложението пропаднало, като се подхвърлиха на Македония трохите на договора за покровителство на малцинствата.

Както се знае, този договор е поставен тържествено под гаранцията на Обществото на Народите.

Обществото на Народите е единствената отстъпка, която европейските държавници направиха на председателя Уилсон; от прочутите четиринадесет точки, които требваше да бъдат основния закон на международното обществитие, остана само един блед отпечатък. Обществото на Народите е влезло вече в своите функции, но, за жалост, неговото влияние е още слабо, тъй като то не разполага със некая сила извън и над държавите, а при съществуващите международни отношения, големите държави, които влизат в него, повече го спават, отколкото го засилват. Но такова, каквото е, то е

една инстанция, пред която онеправданите и потиснатите народи могат да представят своите жалби, една врата, прекоято охуленото право може да влиза между силните и дим напомя, че е по-мощно от грубата сила.

Пред Обществото на Народите, македонският въпрос съществува, както всички неразрешени национални въпроси. Той е поставен главно чрез договора за малцинствата. Ние знаем, разбира се, че нито атинското нито белградското правителства ще изпълнят това свое задължение спремо нас: за тях нема българи в Македония, а прави сърби заблудени от „българската пропаганда“ и „българогласни елини“, които трябва със всички средства и час по-скоро да се приберат в лоното на сръбството и на елинизма; не се ли възмущаваше напоследък един гръцки вестник, че от Солун до Костур се чувало все проклетото „или — нема“ и че елинският слух се дразнел като чува на всека стъпка проклетия език на „Крумовите потомци“?

За общественото мнение в чужбина, обаче, не само българи в Македония има, но има и македонски въпрос, който вика за разрешение и стои като жив укор пред съвестта на ония, които мислеха, че могат да го отминат със малчание или пак със една троха хвърлена като милостиня, да задоволят гладното за свобода македонско население. Приятелите, които нашето освободително дело имаше в миналото, има ги и днес; те съ днес повече, отколкото по-напред, защото мнозина от ония, които бежа в Македония да се бият за „освобождението“ на „сърбската“ територия, видеха, че в тази земя сърби нема и че сръбската власт е една натрапница. Същото е за гърците и Гърция.

Всички тия благородни хора, които принадлежат към големите западни народи, работят неуморно и преданно за Македония, защото, като защитават нейните права, те се борят за правото, истината и мира. Техната борба има за сега, разбира се, чисто морално значение; но това за нашето дело стига, днес за днес. Нейната важност е обаче много поголема, отколкото недоверчивите и отчаяните хора може да си мислят; тя влиза в рамките на мощната, обща борба водена от най-призорливите умове и най-благородните сърца срещу несправедливите и пакостни договори, които тласкат Европа към окончателна катастрофа.

Днес в Европа се борят две течения: едното за запазване непоколебимостта на договорите, другото за изменението им и за установяване на траен мир, като се премахнат грубите грешки и възмутителните неправди, които на всеки момент могат да запалят некой пожар, които, в всеки случай, поджржат в Европа и в света едно положение по-лошо от войната. Върховната политическа мъдрост след войната не може да бъде огмъщението, в вид на репарации, а възвръщане онова

морално равновесие, оная атмосфера на международна солидарност, без която никой народ не може да добрува.

„Да не забравяме, пише в своя „Дневник на Мира“ споменатият италиански мислител и политически писател Фереро, че репарациите спадат към областта на материята и че в Европа трябва да възстановим не само къщите и стените, но и духовния строй на нашата цивилизация. Да гледаме добре, от бжззина да поправим къщите и покжщнината на едно поколение, да не развалим духовния строй за сто години; защото тогава не само нема да се поправят къщите и покжщнината разрушени от войната, но има опасност да не рухнат и тези, които сж останали от войната!“

Борбата за ревизия на договорите се засилва всеки ден и всеки ден позициите се подобряват. Всека една нова конференция, даже и когато свжршва без резултат, откжртва по един камжк от онази вавилонска кула, която забжрканите езици построиха в Париж. Не побжрзаха ли джржавите от Малкото Сжглашение да оповестят, в вржзка сжс предстоящата конференция в Генуа, че нема да допуснат да се разискват нйонийският и други договори, които ги засегат? И не показва ли тая тревога, че такжв вжпрос може да се постави?

И така македонският вжпрос сжществува международно, както всички стари, неразрешени вжпроси. За сега той занимава повече сжвестта на добрите европейци, загрижени за бждещето на европейската култура, отколкото ума на дипломатите, за които един духовит френски писател беше казал, че сж „господиновци, които не искат да имат главоболия“. Но ще дойде време и в това трябва да верваме непоколебимо, когато сждбата на Македония ще се сложи без друго на разглеждане. И не само да верваме непоколебимо, но и да действуваме сжс ум и енергия, за да ускорим идването му. Задачата, която, в това отношение, се пада на македонската емиграция е толкова ясна, щото нема нужда да се доказва. Има нужда обаче да се каже, че онзи македонец в чужбина, който не мисли и не работи, за да се джржи открит македонския вжпрос, вжрши грех спремо родината и спремо себе си.

Но македонският вжпрос има и друга една страна, и тя е много важна. Македония е поробена и поделена между ония две джржави, които в миналото бежа най-лукавите врагове на нейната автономия. И двете потискат народното чувство на населението. Но и двете бежа принудени, поради вжтрешни нужди повече, отколкото от хорски срам, да му дадат политически права. И в гржцка и в сржбска Македония населението показва, през последните избори, че то е против натрапеното му чуждо господство: в Гжрция гласува против Венизелос, в Сжрбия сжс комунистите, т. е. сжс разрушителните елементи. Извжршен при познатите вжтрешни

условия, този акт свидетелствува, че македонското население е политически напълно сжзателно.

Нека разгледаме по отблизо положението в Сърбия — Югославия, тъй като тя държи по големата част от Македония.

Както в Европа се борят две течения: консервативно, т. е. за запазване на сжществувашите договори, и ревизионно, т. е. за преустройство на международните отношения, така и в Югославия борбите се водят около две основни идеи за устройството на новата държава: централизъм и федерализъм, или по-ясно казано, великосърбската и югославянската идея. Докато привържениците на последната искат да направят новата държава обща за всички югославянски народности, като се запазят правата, интересите и физиономията на всека една от тях, великосърбските проповедници и власти искат да наложат навсежде и на всичко печата на Шумадия. Да не говорим и за ония сепаратистични елементи, които вжобще сж против държавата. Никак нема да сгрешим, ако сравним днешна Сърбия сжс хуриетска Турция. Както младотурците мислеха, чрез централизация, отоманизация и военна сила, да се наложат на всички народности и да заличат особеностите им, така и белградските управници и военни мислят, че сръбството трябва да командува в целата държава. Турците не стоеха нито численно, нито икономически по-горе от народностите, които искаха да претопяват; и бжлгари и гжрци и арменци и араби и други ги надминаваха; но те имаха поне една петвековна традиция на управление, която беше голема сила в ржжете им. Сърбите и това нема. Напротив, жхрвати и словенци, културно и стопански много по-развити от сърбите, прекараха австрийската и маджарска школа, дето научиха много неща. Сжщото важи и за Далмация и Босна. Сжщото и за Македония, на която сърбите сжс нищо не могат да импонираат. Освен това, сърбите сж на нож почти сжс всичките си сжсед: Италия, Маджарско, Бжлгария, Албания, а и сжс Гжрция отношенията им не сж пропити сжс доверие. И за туй, в днешното сжжпо и тежко време, белградското правителство поддържа една армия от двесте и тридесет хиляди души. Сжщо тжй както едно време Турция.

Политиката на нетжрпимост, на шовинизм и на предизвикателство знаем как свжрши за турците: те изгубиха европейските си владения. Как ще свжрши за сърбите, ще има да видим. Ние вече виждаме. Две години новата държава живя без конституция, защото великосърбския шовинизм не жтрпи не само федерация, но даже и децентрализация, и когато истинските югославяни се обявиха против такава една система на управление, правителството на Пашича гласува конституцията като купи гласовете на неколко мусулмански депутати. За това държавната криза продължава. Станаха убийства, избухнаха бомби над главата на регента, сегашния

крал.
нема д
сжбих
Генуе
отдел
ние е
мачка

Е
сжрби
нема
управ
обеди
то сж
бите
да е
бошня
и обел
по-мал
ри, об
станат
В Юг

Р
свеще
на Ма
метод
остави
чалив
жина
кжм а

Г. Кул

С
новете
простр
вжрху
изпита
тая ст
натите
за усп
матите
ведлие

крал. Хърватите напуснаха камарата, отидоха си в Загреб и нема да се вжрнат докато не се наложат. Може да не е верно сжобщението, че хърватските депутати сж отправили до Генуезката конференция един меморандум, с който искат отделянето си от сегашната „Югославия“, но вжн от сжмнение е волята на хърватския народ да не се остави да бжде мачкан от свои, след като е отхвърлил чужди гнет.

Борбата против федеративната идея изтощава безспорно сжрбите, които имат наистина много суровост и енергия, но немаат оная политическа култура, която е необходима за управление в днешните трудни времена. Тя, от друга страна, обединява в един стремеж всички национални елементи, които сж против диктатурата на Белград, в това число и сжрбите от Босна, а може би и от Банат. Без да има каквито и да е спогодби, македонци, косовски албанци, черногорци, бошняци, хървати, малжари и пр. се чувстауваат солидарни и обединени в своите стремежи. И те ще се наложат над по-малобройните и по-некултурните сжрби. Бждещите избори, общи или частни, при какжвто избирателен закон да станат, ще дадат сжвсем друга физиономия на скупщината. В Югославия кризата е остра и положението бжрзо узрева.

Ржководено от своето верно чувство, вджжновявано от свещените традиции на своето борческо минало, населението на Македония е намерило своя пжт; без да се уплаши от методата на управление на новите господари — както не се остави да бжде сломено и от старите тирани — то вжрви мжлчаливо, но твжрдо, този пжт сжс сигурна и многобройна дружина — кжм вжрховната цел на неговите героични усилия — кжм автономията.

Г. Кулишев.

Македония и покровителството на малцинствата.

От какви чувства и сжображения са се ржководили членовете на Вжрховния Сжвет в Париж, когато решиха да разпрострат договорите за покровителство на малцинствата и вжрху Македония, не е още добре известно. Може-би, те са изпитали некакво угризение на сжвестта при обричането на тая страна на най-черно робство и са поискали чрез поманатите договори да смекчат злото и това да им е послужило за успокоение на мжчителни скрупули — ако изобщо дипломатите имат сжрдцата си още открити за човещина и справедливост. Или пжк вжжможно е всичко да е било направено

с чисто практическа сметка. Политическото положение се мени, а с него се менят и възгледите и действията на правителствата. Кой знае, може-би наложените на Югославия и Гърция договори ще бъдат повикани един ден да послужат добре в планове на една или друга велика сила, ако тази сила почувствува нужда от едно удобно оръжие за пълното дипломатическо разтваряне на македонския въпрос. Както и да е, с договора за покровителство на малцинствата Македония получи по-скоро едно далечно обещание, отколкото една непосредствена реална гаранция за своите национални свободи. Големите разпоредители с нейната съдба не пожелаха да ѝ дадат нещо повече, макар, както стана известно отпосле, били заинтересовани с единственото разумно предложение — за автономията — подкрепено само от две извънвропейски сили.

Договорите за покровителство на малцинствата осигуряват ли народността и културно развитие на македонските българи? Имат ли те некаква реална стойност за поробеното население? Или трябва да считаме тези договори от категорията на ония международни актове, на които е предопределено да останат мъртва буква и да не добият никога едно практическо приложение? Уместно ли е, следователно, да ги отминаваме с пренебрежение и да не се интересуваме за тяхната участ?

Разгледан от вътрешната му страна, договорът от 9 декември 1919 год. — относно малцинствата в Югославия — съдържа сериозни и ценни гаранции за националните и културни права на несръбските елементи. (Същото важи за договора подписан от Гърция в Севър на 10 август 1920 г. и който, както е известно, не е още ратифициран). Ако белградското правителство уважи своя подпис или силите, уважавайки своя подпис, го заставят да стори това, българите в Македония ще добият свободата да си служат с своя език не само в частния живот, но и в сдилищата; да се събират открито и да разискват на езика си; да имат свои черкви, училища, читалища, вестници, списания и т. н.; да получават за своите черкви, училища и болници, една съответна част от сумите, които се предвиждат за обществени фондове от бюджета на държавата и общините. Сръбско-хърватско-словенското кралство не може да взима мерки, противни на тези свободи и права. То се задължава да признае като *основен закон* постановленията, които се съдържат в чл. чл. 2 до 8 на договора. „Никакъв закон, никакъв правилник, никаква официална акция на държавата не могат да противоречат на тия постановления, нито да вземат връх над тях“. (чл. 1).

Ако сравним отбелезаните по-горе правдини, които договорът обещава на българското население, с това, което наблюдаваме днес в Македония, ясно е каква висока цена

представлява изпълнението на договора. Това изпълнение не ще означава, разбира се, пълното и нито даже частичното разрешение на Македонския въпрос, който е по-широк и изисква за своето уреждане едно по-целесъобразно средство. Но има ли нужда да се подчертава необикновената важност на културните свободи за една народност, която е сега дори от законите на страната и на която се отрича правото на съществуване? Бедствието на македонските българи би се значително смекчило, ако те се радват на един режим поне хуманен и свободолюбив, колкото беше хамидовото владичество в най-тъмните му периоди.

Обаче, възможно и вероятно ли е приложението на Д. П. М. в Македония?

Ако некой се надева, че сръбското или гръцко правителство по свой почин и с добра воля ще пожелае да изпълни поетите в случая задължения — такъв човек трябва нищо да не е видел и узнал за балканските работи. Целата история на Балканите, както и сегашните варварски методи на управление в Македония протестират против една такава непростима наивност. Грижата на Белград и Атина — дори и когато са подписали Д. П. М. — не е как да задоволят културните права на българската народност в Македония, а как по-сигурно и по-бърже да осъществят пълното затриване или поглъщане на тая народност, което нещо новите македонски потисници считат като най-важно и необходимо условие, за да могат да продължат своето господство в една чужда за тях страна. Всички техни планове за окончателното задържане на плячката се градят главно върху надеждата да заличат етническият характер на Македония и да убият националната душа на македонското население. И понеже договорите за покровителството на малцинствата, ако бъдат приложени, ще поставят нови и сериозни преграти на тая денационализаторска система, сърбите и гръците естествено ще се опълчават с всички средства против подобно приложение. Те биха отстъпили само под натиска на една непреодолима сила, произхождаща от вън или от вътре, от силите подписавши договора или от самото заинтересовано население.

Прилагането на клаузата за малцинствата не е оставено като една изключителна грижа и едно суверенно право на Югославия, респ. на Гърция. Напротив, чл. 11 на договора от 9 декември 1919 г. (чл. 16 на Севърския договор) обявява задълженията по този договор от *международен интерес* и ги поставя под *гарантията на Обществото на народите*. Според този член, никое постановление на договора не може да се изменява без съгласието на мнозинството от съвета на Обществото на народите. Нещо повече. „Всеки член от Съвета на Обществото на народите има право да привлича вниманието на Съвета върху *всяко нарушение или опасност за нару-*

шение на което и да е от тия задължения и Слвета може да взима такива мерки и да дава такива нареждания, каквито намери за *удобни и ефикасни* в случая“.

Понятно е защо този именно член (11) най-много безпокоеше сърбите, които приеха да подпишат договора само след дълга упорита съпротива. В една статия на в. Le Temps, от началото на 1920 год., писана ако не от сърбин, то сигурно по сръбска инспирация, се изтъкваше, че най-страшното за Сърбия било, че Обществото на народите, по силата на договора за малцинствата, ще може да се бърка в македонските работи и в случай на противодействие да назначи губернатор на тая страна, па дори и да я въздигне в автономна област. Същите мисли беха развити в сръбското книжовно-политическо списание „Misoa“ от 16 февруари 1920 год. Автор на статията г. Кумануди, оплаквайки се от поведението на великите сили спремо Сърбия, заявяваше, че най-тежък за последната бил договора за покровителството на малцинствата и продължаваше: „В този договор намериха израз две идеи: първата е, че всичко, що се отнася до покровителството на малцинствата по раса, вера и език, се намира под гаранцията на Обществото на народите, имайки право да упражнява надзора за прилагането на поменатите клаузи, може всякога да повдига въпрос не само когато се нарушават задълженията, поети от малките държави, но и когато има опасност от нарушението на тези задължения. Ако се разгледа отблизо тая власт на Слвета, ще се види, че тя е безгранична. Да вземем защитата на българското малцинство в нашата земя. Ако би се изнесло, например, че ние не допускаме или че е възможно да не допуснем да се отворят училище в Щип или в друго някое място, гдето българите биха твърждали „да живеят значителен брой сръбско-хърватско-словенски подданици“ принадлежащи на техният малцинство по език или по вера, Слвета би могъл да постави за губернатор на Македония некой пълномощник на една от великите сили, които го съставляват — даже и един италианец“.

Тази опасност за сърбите, каквото и да се казва, не е илюзорна. За да се запазят от нея напълно и завинаги, те имат само един безпогрешен път: да се откажат от асимилаторските мечти и да приложат лоялно и добросъвестно договора. Но, както изтъкнахме, подобна задача стои над силите на белградските шовинисти. За тяхно задоволство и радост, досега, три години след подписването на договора, и Обществото на народите, под гаранцията на което са поставени задълженията по покровителството на малцинствата, не е предприело нищичко в изпълнение на своя дълг. Нито пак некая от силите подписавши договора е счела за уместно да привлече вниманието на Слвета на О. Н. върху онова, което става в Македония, макар че на тия сили не може да не бъде

известен режима установен от сжрбите и гжрците. На напомниванията и молбите на македонската емиграция в Бжлгария сжщо не се обжрна надлежното внимание. Всичкото, което О. Н. намери за нужно да направи, то е гдето благоволи да уведоми Изпжлнителния Комитет на братствата, че е получило писмото му от 3 август 1921 год. по вжпроса за покровителството на малцинствата. Секретарията на О. Н. прибавяше, че на искането на Комитета относно Гжрция не могло да се даде ход, понеже Севжрският договор не бил още ратифициран; жщо се отнася до Сжрбия, той жшел да внесе искането в сжответната комисия, ако му се отпрати ново писмо, в което да се говори само за Сжрбия, — което нещо е било впоследствие сторено. Но досега никакви видими резултати не са получени.

Ако силите, които са подписали клаузите за покровителството на малцинствата, и Обществото на народите, под чиято гаранция е поставено приложението на тия клаузи, желят да изпжлнят своя джлг, те трябва на пжрво место да осигурят свободното вжзвржщане на многохилядната македонска емиграция в нейните огнища. Жщото несериозно жше е да претендира, че се признават културни права и свобода на една страна, когато почти всички нейни просветени синове са прогонени вжн от отечеството и не им се дава вжзможност да се завжрнат. Гржцките и сжрбски власти правят пречки за завжрщането даже на отделни лица. А масовото завжрщане на емиграцията е немислимо при сегашното положение, без една ефективна международна протекция за лична и национално-културна сигурност, каквато протекция именно предвиждат договорите за малцинствата. Жажността на вжпроса за емигрантите и бежанците изглежда не е избегната от вниманието на силите, които наложиха поменатите договори на Сжрбия и Гжрция. Те са джржали да улеснят техното завжрщане, като са уредили справедливо и разумно техното поданство. Смысла на чл. 6 на договора от 9 декември 1919 год. е тжврде ясен. (Идентична клауза се сждържа и в Севжрския договор, но конвенцията за взаимното и доброволно изселване на малцинствата между Гжрция и Бжлгария обезсилва тая клауза по отношение на бжлгарите). Този член дава вжзможност на всички македонци, родени в Македония и намиращи се сега в странство, да приемат югославянско поданство и следователно да се завжрнат в огнищата си. Но и стойността на тази клауза жще се равнява на нула, ако не намери едно практическо и широко приложение.

До днес нито великите сили, нито Обществото на народите, както казахме, не са помислили за осжществението на обещанията дадени на македонското население с един международен акт. Но неуместно жще е да се отчайваме по-

ради това. Още по-неразумно ще е, ако от досегашния неуспех заключим за безполезността на постъпките предприемани пред компетентните фактори. Ако тези постъпки не са дали още един непосредствен и видим резултат, сигурно е, че те не остават съвсем без следи и без полза. Успеха иде понякога само след продължителна работа и търпеливо чакане. Требва да се повтарят при всеки удобен случай постъпките, с които се напомнюва на дипломатите и на общественото мнение за правата на Македония, обещани с договора за малцинствата. В това отношение особено важна роля се пада на многобройната македонска емиграция. За сега само тя е, която може да предявява искането да се съблюдават договорите за покровителството на малцинствата. Населението в Македония е лишено от възможността да изказва открито своите болки и желания. Макар поменатите договори — заедно с економическия излаз на Белото море — да са били в мисълта на великите сили, единствените отстъпки, стимулирани в полза на България, международното положение на последната днес е такова, щото тя няма възможност ефикасно да се застъпи за изпълнението на договорите. Неблагоприятните политически обстоятелства пречат също да влезе в своята роля и Екзархията — един институт с чисто духовно и културно предназначение. При това положение, задачата на емиграцията (не само в България, но и в Америка, Швейцария и пр.) е двама по-важна и по-тежка. За нейната дейност се откриват различни пътища и различни средства, стига тя да е достатъчно патриотична, за да ги замислюва и достатъчно мъдра, за да ги използва успешно за отечеството си.

Има, обаче, една сила, наглед скрита, но по-могща от всички, когато е дума за националното и културно бъдеще на Македония: това е самото македонско население. Даже ако другите заинтересовани фактори не наложат дотогава изпълнението на договора за покровителството на малцинствата, ще дойде ден, когато това изпълнение ще се поиска, наудържимо и властно, от най-заинтересованите, от масите, културните и националните права на които е требвало да протестира договора. Днес гласа на македонското население е сподавен. Македонците, както отбелезахме, са принудени да поглъщат в млчание своите сълзи. Те не могат да предявяват своите права. Но трябва да не знаем нищо от историята, и в частност от тази на Македония, за да мислим, че това положение ще трае вечно. По-рано или по-късно — това зависи от вътрешното развитие на Югославия и Гърция и от международното положение — македонските българи в благоприятния момент ще поискат своите черкви, училища, книги, ще поискат да се зачита техната народност и техната културна свобода. Наличността на международни договори, с които им се признават и осигуряват културните права, не

ще бд.
дават
основа
междун
победа

Б.
е, про
рите за
велики
за пек
раме н
говори
настоя
играеш
чл. 23
велика
дания
желае
лен ме
в целат
ворите
македо
се вод
турни
настъп
високо
българ
родност
ще им
скрити,
добри
всичко

Г. БАНД

Пжри

.К
умекна
лице;
наха уч
пат и д
Да
колен с
говото

ще бжде в този случай за тях без значение. Тези договори дават на исканията на македонските българи една солидна основа, от правно естество, и обещават една протекция от международен характер. Всичко това ще улесни и ускори победата.

Без да се залгваме с неоправдани илюзии, уместно ще е, прочее, и да не отричаме истинската важност на договорите за малцинствата. Колкото и досегашното поведение на великите сили и на Обществото на народите да ни дава право за песимистични размишления, погрешно би било да игнорираме напълно оржжието, което представляват поменатите договори в сложната борба за изваблението на Македония от настоящия ад. Нека си спомним по тоя случай ролята, която играеше на времето в еволюцията на македонския въпрос чл. 23 от Берлинския договор. Достатъчно ще е утре некая велика сила, водима от съчувствие към македонските страдания или от нуждите на своята балканска политика, да пожелае и ще има леснината, позовавайки се на един формален международен акт, да разтвори македонската проблема в целата нейна пълнота. Но което е още по-важно, — договорите за покровителството на малцинствата, ще станат за македонското население едно удобно знаме, под което ще се води борбата за извоюване минимални национално-културни права, ако не за политическо самоуправление. Докато настъпят благоприятни времена, за да бжде развето смело и високо това знаме, най-съществената, върховната грижа на българите в Македония ще остане да пазят свето своята народност, отбивайки — със средствата, които техният патриотизъм ще им подсказва — всички вражески домогвания явни или скрити, за претопяване и деморализация. Гаранцията за подобри бжднини те носят, подобно на всеки народ, преди всичко в себе си, в своята морална издръжливост и енергия.

Г. БЯЖДАРОВ.

Първата фаза на Македонския въпрос

„Като се свързва Св. Стефанский договор, нашите агитации и ний сполучихме да отворим III класното си училище; но откак са развали тоя договор, те не само распръснаха учиниците и учителите, но почнаха да бият, да заробват и да убиват невинните тукашни българи.

Днес за днес българинът стои на една могила заобиколен от зверове, тъй най-добре може да са представи неговото положение. От една страна го кжсат турци, а от

друга гърци; пжрвите му держт месата, а вторите му пият кржвта*¹⁾). . . .

„На 10 декември Битолския гръцки владика пристигнал с жандарми и отишъл да събира пари по селата: Долнени, Сенокос, Слив, Джлгоец и др. Които селяни немали пари да платят, били бити и псувани, а някои вжрзани доведени в града. На 12 декември двама бжлгари беха намерени убесени вжн от селото Слив на едно джрво. Предполага се, че гръцкия владика заповедал да ги убесят.

„Който приеме да говори гръцкий език, което село позоли да се пее по гръцки в черквата му, казва гръцкий владика, този и това село ще благоденствуват, а който са противи ще са глоби с 30 лири и ще са обеси.

Хей, бжлгари! Не мислете, казва патриаршеското, . . . че този московец ще ви освободи! Не, не, нашата господарка Турция ще испжде московити до Дунавът!

О! бедна и нещастна Македония, кога ще удари часа на твоето освобождение?“

Това четем в една дописка от Прилеп до излизашия в Гюргево в. „Бжлгарин“ с дата 20 декември 1878 год. и подписана с инициалите Н. К-в.*)

В друга дописка от „Кастория“ с подпис „един македонец“ от 24 декември 1878 и поместена в същия брой на в. „Бжлгарин“, четем:

„В нашия окръг нема никаква оправа. Освен гдето ни мжчат дивити аги, ето появилъ са по страшни и от самити азиатци — гръцкити паликарета или гръцкити хайдуту. По пладне се разправя, че гръцки разбойници разграбили Влахо-Клисура на 29 ноември, Загоричани на 30 ноември и отвлекли поп Георгия в гората, защото не им дал много пари. На 4 декември било ограбено с. Бобища. Дописката завжршва:

„Ний сме отчаяни и изгубени. За нас нема бел ден; нема никой да ни защити. Ний ходим да са жалим в конакът, но никой не ни слуша. Турските управители ни казват тжй:

„Сизин булгарлар яптжлар, сиз чекеджексжнжж.“¹⁾

В Битоля селяните, които дошли да се оплатат на пашата от мохаджирите, били изпждени от последния, като им казал, че бжлгарите наедно с московците ограбили техните кжщи.

„Гръцкий владика запрети да са наричами бжлгари. Той ни каза, че ако непризнаем гръцкий патрик, ще обади

¹⁾ Следват факти за потурчване и обезчествяване на девизи, за насилствено взимане пари, за убийства.

*) В-к „Бжлгарин“, бр. 125, 21 януари 1879.

¹⁾ Вашите бжлгари направиха, вие ще теглите.

на пар
от тур
фанск
бжлга
сжбу
радост
ванш,
ги ар
голи и
наसेле
се яви
низки
пропа
на Пат
учили
лица
на тур
пжрве
в Бжл
рано о
много
мията
довете
най он
тесня
телно,
на Ма
национ
по нео
ковно-
това д
култур
ската
бота тр
револю
с засил
борба

Пр
в Бжлг
следван
ните с

19
18 февру

на пашата, че уж ний сме комити, за да ни избият. Нестигат от турците мъжки, но и от фанариотити.“¹⁾

Руско-турската война и нейния завършек със Сан-Стефанския договор за мир повдигнали твърде много духа у българите и в тези места, които не са били окупирани от русите, събудили у тях големи надежди и предизвикали нескривана радост. След Берлинския конгрес турците взимат своя реванш, като почнали да преследват по развитите българи, да ги арестуват и дори заточават. Мохаджирите от България, голи и гладни, озлобени се нахвърлили върху християнското население в Македония. Гърците, в съгласие с Фенер и Атина, се явяват в услуга на местните власти и си служат с най-низки средства, за да постигнат своята цел, която бе почти пропаднала, — да върнат българите под църковната власт на Патриаршията и да ги погърчат посредством черквата и училището. В цяла Македония българските храмове и училища биват присвоени от гърците при пълното съдействие на турското правителство. Мнозина интелигентни българи и първенци, за да се спасят от затвор и заточение, избегали в България. Охридския и Скопския български владци порано още били изгонени от турците. По този начин най-многочисленото население в Македония, което работело земята на чифликчиите и живело из крайните квартали на градовете, занимаващо се с градинарство и занаяти; което било най-онеправданото в социално отношение и най-много притесняваното от малки и големи власти; което, следователно, било и най-много заинтересуваното в освобождението на Македония, — трябвало да се погрижи преди всичко за националното си самосъхранение. Българите в Македония по необходимост се заели да възстановят изгубените черковно-училищни права, да ги разчистят и затворят, та след това да помислят за политическа свобода. Тази легална и културна борба се затруднила и с появата на трет враг — сръбската пропаганда. Този период на чисто просветителна работа трае до 1893 година, когато се замисля образуването на революционната организация, но тя продължава пълнотата, с засилен темп, и успоредно с подготовката на въоръжената борба за автономията на Македония.

* * *

През Руско-турската война мнозина македонци дошли в България и след Берлинския конгрес си останали тук. Преследванията подир Кресненското въстание и революционните съжактия в Охридско, Прилепско и Скопско увели-

¹⁾ Дописка от [Битоля с дата 31 януари. В. „Българин“ бр. 133, 18 февруари 1879 г.

чили македонските бежанци в Княжеството. Без съмнение те никога не са забравили своята родина и поддържали връзките си с нея посредством гурбетчиите и идещите за по-високо образование. Свободните българи също така поддържали в съзнанието си дълга спрямо „братята отвъд Рила и Родопите“. Залисията, обаче, по устройството на новата държава румелийския преврат и последвалите го събития, режима на Стамболова, — всичко това не благоприятствува за една по-силна и организирана агитация в полза на реформите, които Турция бе длъжна да въведе в Македония по силата на чл. 23 от Берлинския договор. Емиграцията се раздвижва една година след образуването на Централния революционен комитет в Солун, ала докато агитацията вътре се вършеше тайно, а следователно и бавно, дейността в свободна България ставаше открито, шумно и резултатите й беха видими.

През май 1894 година била основана „Млада македонска дружина“. На чело и стоят Коста Шахов, Диамандиев и др. Дружината има за цел: „а) Да издава едно списание. б) Да открие читалища в София за македонците. в) Да дава повод за предприемането и употребяването на разни полезни средства, които би могли да послужат за подобрене на положението в Македония, от страна на нас македонците, съобразно нуждата, времето и обстоятелствата“.

През есента на същата година избухва въстание в Армения за приложение на чл. 61 от Берлинския договор. Въстанието е удадено в кръв. Особено големи кланета били извършени в Самсун и Муш. Общественото мнение в западноевропейските държави е в полза на страждущите арменци.

„Младата македонска дружина“ напомня на света, че освен Арменския въпрос има Македонски въпрос. На 20 ноември 1894 год. е свикан голем митинг в София за автономията на Македония (чл. 23 от Берлинския договор). Събраниято избира комисия, която да поднесе резолюциите на дипломатическите представители. Последните отказали да приемат депутатията. Резолюциите им били пратени с пощата. Австрийския и Германския дипломатически агенти ги повърнали назад. Подобни митинги били организирани и в Дупница (27 ноември), Радомир (4 декември), Варна (4 декември), Видин (6 декември), Бургас (15 януари 1895 год.).

През есента на 1894 год. млади интелигентни македонци образуват ново дружество „Братски съюз“, целта на което е „с общ труд и съединени сили да работи по легален начин за подобрене участва на неосвободените си братя в Турция“. По образуването на други такива дружества в точка пета четем: »Образуването и поддържане на клонове и в неосвободените части на отечеството ни, които ще бъдат при-

годни кжм местото и условията". В началото на следната година (1895) подобни на „Братски сжюз“ два — с цел освобождението на роба в Турция, — се основават в Варна, Русе, Бургаз, Шумен, Пловдив, Кюстендил, Дупница, Радомир, с. Осонца, с. Саранци. Начело на „Братски Сжюз“ стоят Трайко Китанчев, Димитар Матов, Н. Тюфекчиев, Братя Иванови. Това дружество издало брошура на френски език „Положението на бжлгарите в Македония“.

По инициативата на Коста Шахов се образува и ново тело — „Македонски комитет“ сжс задача „да сжбира сведения за злоупотребленията в Македония и тия сведения да издава на френски език“ и второ да сжбира пари¹⁾.

Това разидинение на силите трови душите на мнозина родолюбци и на неколко пати са правени опити за обединението на всички сдружения в една обща емигрантска организация. Най-сетне на 19 март бил свикан конгрес, в който участвували 60 делегати, представляващи всички македонски дружества в Бжгария и Ромжния (Добруджа). Заседанията ставали при закрити врата и свжршили на 28 март... За ржководене делото бил избран 20 членен комитет; петима образували вжрховното бюро. Председател е Трайко Китанчев. По инициативата на комитета всички дружества в София се слели в едно.

Пжрвия конгрес на македонската емиграция изработил устав сжс следните цел и средства:

Чл. 1. Целта на македонските дружества е — придобиване за населенията в Македония и Одринско политическа автономия, приложена и гарантирана от Великите Сили.

Средствата за постигане целта

Чл. 2. Вжздействие вжрху бжлгарските правителства и общественото мнение в Бжлгария и Европа чрез:

- а) печатното слово;
- б) агитациите в другите Балкански джржавици за общо сждействие в полза на автономията;
- в) агитации и митинги;
- г) поджржане изборжт за депутати в Народноето Сжбрание на ония лица, които се заджлжават да действуват за постигане целта на македонските дружества;
- д) Изпращане делегати и меморандуми до европейските дворове и изобщо
- е) прилагане мероприятия, диктувани от силата на обстоятелствата.

¹⁾ Всички тези сведения взех от в. „Право“ год. I. В „Право“ пропагандира идеята за революция в Македония. Симпатите му са на страната на „Братски Сжюз“.

През това време общественото движение на запад за въвеждане реформи в Армения се засилва. Дипломатическите канцеларии се занимават с Арменския въпрос. Изпратена е анкетна комисия в Муш, която да установи на местото размера на клането. Великите сили подават меморандум до Високата Порта, съдържащ реформите, които требвало да се въведат в Армения. Султана се противи. Македонските патриоти в България считат, че политическите обстоятелства благоприятствуват да бъде поставен и македонския въпрос на зелената маса. Комитетът решава да организира чети и ги прати в Македония да повдигнат въстание. Млади офицери — поручиците Начев, Мутафов, Луков и подпоручиците Венедиков, Йор. Гаруфалов, Борис Сарафов излизат в запаса и се поставят в разположение на комитетата. Четите се разделят на две групи — от двете страни на Струма — и действуват в Кратовско, Малешевско, Струмишко, Горно Джумайско, Мелнишко, Неврокопско. На 17 юли 1895 г. в. Право издава извънредна притурка и оповестява „Възстанието в Македония“, като дава сведения за първите сблъсквания между възстанниците и аскера. В това четнишко движение паднали убити поручиците Начев и Мутафов, първия на 29 юний ст. стил при с. Калиманци, втория 7 юлий в Габровската кория при с. Добозица. Най-ефектно било нападението на Мелник от Борис Сарафов, който от тогав доби своята популярност. На 31 юли срещу 1 август — (ст. стил) към 12½ — 1 часа се помина от разрыв на сърцето председателя на Комитетата Трайко Китанчев.

Раздвижването на македонската емиграция в България обрнало вниманието и на чуждата преса. Така софийския кореспондент на *Kölnische Zeitung* Р. фон Мах на 28 май (ст. стил) и на 16/25 юний иска предвидените реформи за Армения, за да се приложат и в Македония. Английският в. *Sfandart* — от 8 юни, — излага исканията на Македонския комитет и се изказва съчувствено за тях. Четнишката акция прави да се повдигне Македонския въпрос в европейската преса. Чешкия „Народни листи“ печати сведения за възстанието и се произнася със симпатия за неговата цел. Благоприятно се отзовават и в. в. „*Le Temps*“, „*Die Presse*“, „*Reichswer*“, „*Gaulois*“, „*La Paix*“, „*L'Evenement*“ и др. Лондонското списание „Съвремен Преглед“ печати статия със заключението: „При такова положение на работите в Македония, единствения лек са реформите, приложени под надзора на една отговорна европейска комисия. Това го изискват най-жизнените и добре разбрани интереси на английския народ“. В полза на македонската кауза пишат и в. в. „*Dayly News*“, „*Le Soleil*“.

Дипломатическите представители на великите сили в София правят упрек на българското правителство, загдето

толерир
лов в от
и отрича
дина по
ник в
щото то
разпрости
султана
Съществ
тивните
лиите и
ствияи,
страцията

Чет
ския вди
много с
ложи на
заети то
Азия.

Тов
вътре по
ното въз
за наре
системат
може да

В в
съшеств
бода, ста

ПРОФ. Д-

Нар

Ако
нало сиг
лемо ви
гърци и
дълбоко
история
яснен от
запознае

толерира македонското движение. Правителството на Стоилов в отговора си обяснява, на какво се дължи това движение и отрича четите да са минали от България. На следната година по искането на Българското правителство руския посланик в Цариград, Нелидов, настоява пред Високата порта, щото току що изработените реформи за Армения да бъдат разпространени и върху европейските вилаети. В края на април султана издаде декрет за „Реформи в Румелийските вилаети“. Същественото в наредбите бе, че членовете на административните съвети се увеличаваха от четири на шест, на валиите и мютесарифите се даваха помощници (муавини) християни, предвиждаше се и известен контрол върху администрацията, упражнявана от турски чиновници.

Четнишкото движение през 1895 год. постави македонския въпрос пред общественото мнение в Европа. То бе, обаче, много слабо и изглеждало твърде изкуствено, за да се наложи на дипломатите. Освен това Великите държави беха заети тогава с големите си колониални интереси в Африка и Азия.

Това движение, предприето без да бъде населението вътре подготвено за активна борба, способствува за по-лесното възприемане на революционната идея от последното и за назреването на мисълта, че само една продължителна и систематична работа сред народа в самата Македония ще може да даде желаните резултати.

В всеки случай, македонският въпрос, който до 1895 г. съществуваше само за поробените, в техния купнеж за свобода, стана достойнство и на света.

ПРОФ. Д-Р Г. И. КАЦАРОВ

Народността на старите македонци¹⁾

III

Ако, както видехме, езиковото издирване не е постигнало сигурни резултати, то ще трябва да се обърне по-големо внимание на въпроса, какви сж били отношенията между гърци и македонци в историческо време; дали те сж тъй дълбоко обосновани, да ни дадат право да говорим за обща история на Македония и Елада. Тоя въпрос отлично е разяснен от Керста и за нашата цел ще бъде необходимо да се запознаем с неговото мнение.

---

¹⁾ Продължение от кн. I.

Преди всичко македонците не сж имали никакво участие в това, което в историческо време е крепяло сжзнанието у елините, че принадлежат кжм една нация: в грцките сказания те не играят никаква роля. Те немали достъп нито в общоелинските игри, нито в делфийската амфикимония. Александър I (498—454 пр. Хр.) бил допуснат да вземе участие в олимпийските игри, след като доказал пред елинодиките (уредниците и председателите на игрите), че е потомък на Херакла, следвателно гржк (Херод. V 22). Мнението на други стари автори за македонците вече наведохме по-горе. В решенията на основания от Филипа елински сжюз срещахме официалната формула: „Филип и елините“, „Александър и елините“, с което ясно се изтъква, че македонците се делят от елините. Когато след сжсипване на фокидите Филип бил приет член в делфийската амфикимония, то това не означавало приемане на македонския народ; само Филип е бил допуснат и то вероятно като Хераклид, а не като представител на народа си. И така, не може да има сжмнение, казва Керст, че още в време на Филипа и Александра елините не сметали македонците като принадлежащи кжм грцката нация. Сжщо е сигурно, че сам македонският народ в оня период не чисел себе си кжм елините, ами се отличавал от тях по ясен и определен начин. Достатъчно е да се хвърли поглед в историческата традиция върху времето на Филипа и особно върху това на Александра и Диадокхите: на всякъде ще се забележи ясното сжзнание на македонците, че сж един народ за себе си, който, като такъв, има призвание да спечели слава и сила в света¹⁾.

От друга страна Керст изтъква, че македонците показвали голема способност да възприемат елинската култура, и че в време на Филипа V се сметали вече като един народ сроден с елинския. Това не доказва безусловно, според Керста, че македонците сж първоначално елини, но се обяснява по-лесно и по естествено, ако приемем че сж племенно-сродни. Много от собствените имена у македонците показват елински тип и не могат да бъдат заети Ако тия народи не сж сродни, мъчно бихме могли да обясним тоя голем брой грцки имена; подобно нещо не намираме у други негрцки племена, напр. траките и илирите.¹⁾ Ала тоя факт може да се обясни и по друг начин, както ще видим по-долу.

Има и някои стари известия, които говорят за сродство между македонците и елините. Хесиод (VII в. пр. Хр.) казва, че Магнес и Македон били синове на Зевса, които живеяли

¹⁾ На последното обжрна внимание Beloch, Hist. Z., Neue F. 43, стр. 201. Ала не бива и да забравяме, че нито траките нито илирите сж се намирали в тжй тесни сношения с грцците, както македонците.

при Пиерия и Олимп, значи магнетите и македонците се сметат сродни; магнетите сж грцко племе, което участвувало и в делфийската амфикимония. Според логографа Хеланик Македон, родоначалникът на македонците, бил син на Бола.

Тия две известия имат еднакъв характер, защото най-стария историкопис на ионийските логографи е тесно свързан с родословния епос на Хесиодовата школа. За да оценим тия известия трябва да имаме пред вид, че в грцката родословна литература често пжти сж свързани чужди племена с елински родоначалници и герои. Така напр. сам Хесиод казва в своята Теогония (ст. 1011 гл.), че Одисей имал от Кирка два сина: Агрий и латин. Можем ли от това известие да заключаваме, че латинците сж сродни с елините? Очевидно не. Така ще си обясним и известието на Хесиода за Македона. Понеже македонците сж живеели в сждество с магнетите, то родословната поезия ги свързва; едва ли можем да даваме някаква етнографическа стойност на подобни известия.

Херодот (I, 56) съобщава, че доряните живеели едно време при Пинд и тогава се наричали *Македонийско* племе (*Μακεδόνων ἔθνος*); и на друго место (VII 43) той свързва доряните с македонийското племе. „Македнос“ се споменува и като син на аркадеца *Ликаон*¹⁾. Това име още не е разяснено с сигурност. Хофман²⁾, като взима пред вид, че „Македнос“ се среща у Хомера³⁾ като нарицателно в смисъл „висок“, „строен“, мисли, че основата *Македон* — е скратена форма на *Македон*—. Според него известието на Херодота е достоверно и ни учи, че македонците произлизали от Тесалия. И Heidemann⁴⁾ е на мнение, че македонците принадлежат към дорийския слой, което се потвърждавало и от преданието, което свързва македонските Аргеади с Теменидите от Аргос.

Обаче Хофман не е обърнал внимание на обстоятелството, че името „Македония“ е образувано с приставката — *onia*, която се среща в много племенни и местни имена в Тракия, Македония и М. Азия. Хомел е изказал предположение, че тоя суфикс е трако-фригийски и означава може би „страна“, но възможно е, че той е и илирийски.⁵⁾ И тук проблемата не е тжй проста, както изглежда на пръв поглед. Хофман не е разгледал въпроса за произхода на самите доряни, което беше длъжен да направи, щом приема Херодотово известие за връзката на доряните с македонците. Изказано е вече мнение, че доряните сж илирийско племе или най-малко, че те сж били смесени с илирийци.⁶⁾ Това се

1) Apolod. III 8, 3.

2) Ц. С. стр. 258.

3) Odyss. VII, 106.

4) Zum Ethn. Problem Griechenlands 17.

5) Г. И. Кацаров, Пеония 30 сл.

6) Ср. литературата в моята книга Пеония, стр. 13 заб. 21.

вижда преди всичко от имената на трите им *фили*: хилеи, димани, памфили; последната значи „хора от всекакви племена“; а пак „хилеите“ не могат да се отделят от илирийското племе „хилеи“, ¹⁾ което е живеело в околността на Зара. Значи смесението на днешните гърци с албанци има своята успоредница в древността. Заслужва да се изтъкне и друго. По своя антропологически тип албанците сж сродни с цаконите и майнотите в Лакония и с сфакитите в западния Крит. Понеже сфакитите и цаконите сж потомци на доряните, това сходство се обяснява, ако приемем, че днешните албанци сж потомци на старите илирийци, от които произхождат и доряните ²⁾

Има и указания, които говорят за по-тесни отношения на македонците с епирските племена; за последните вече се установява, че представят смесица от гръцки и илирийски племена. ³⁾ Така Хекатей Милетски ⁴⁾ означава горномакедонските орести като молоско племе. Тукидид ⁵⁾ споменува орестите в тесна свръзка с епирски племена (хаони, молоси, атинтани, паравей). Според Страбона (VII fr. 11) Македония в старо време покрай тракийски и илирийски племена била обитавана и от епирски. Сжщият географ причислява пелагонците, линкестите, орестите, елимитите и еордеите към епирските племена. ⁶⁾ Планината Линкос (Lyncus) в Епир се среща като име на град и местност в Македония. ⁷⁾ На друго място Страбон ⁸⁾ пише: „некои наричат Македония и целата страна до Коркира поради това, че по начина на стриженето, говора, облеклото и други неща тия народи сж подобни, а некои от тях сж и двуезични“. Тука Страбон изтъква етнографското сродство на македонците с племената, които живеели към запад до брега срещу Коркира, т. е. с племената на северния Епир. Керст не е наклонен да отдава значение на това Страбоново известие, защото то се отнасяло към по-сетнешно време, когато отдавнашната вече историческа свръзка между Епир и Македония отчасти била изравнила двете страни в културно отношение. Ала ние не можем да се сжгласим с това мнение, защото Страбон е черпил тука от по-стар извор. ⁹⁾

¹⁾ Wilamowitz, Staat und Gesellschaft der Griechen 17.

²⁾ Ad. Reinach, L'Hellénisation du monde antique стр. 18 и там цитираната литература.

³⁾ Treider, Arch. für Anthropol. N. F. XVII 89 сл. Cp. M. Nilsson, Studien zur Gesch. des alten Epeiros 1 сл.

⁴⁾ Fr. 77; sp. Costanzi, Studi di storia Maced. 30.

⁵⁾ II 80, 6.

⁶⁾ Strab. VII 7, 8; IX 5, 11.

⁷⁾ Liv. XXXII 9, 9.

⁸⁾ VII 7, 8.

⁹⁾ Cp. Treidler, ц. и. 97. Не е прав Treidler само в това, че смета орестите, линкестите и пелагонците за гръцки племена. Kiessling, Zeitsch. Ethnologie 1905, стр. 1015 с право приема сродство между епироти и македонци.

В илири
кести, о
образува
мена не
завоюва
потекло
племена
от към с
Тесалия,
в 13/12 н
север, се
на това
рийските
ило към
север от
тия, дете
ление и
само пре
характер
кедонци
обяснят
характер
време.

Не
тория на
телно ни
действува

Про
да се свд
в истори
ната враж
жавни и
разбира
в II в. пр
Ала това
защото в
тжко ме
фактори
македонц
не доказ
нал още

¹⁾ See

²⁾ ц.

³⁾ Ka

⁴⁾ Pol

илирийски

илирийски.

⁵⁾ Wo

В илирийския характер на горномакедонските племена: линкести, орести и пр. не можем да се съмняваме, защото сж образувани с характерния илирийски суфикс—st. От тия племена не могат да се отделят собствените македонци, които завоювали Ематия;¹⁾ и за тях трябва да приемем илирийско потекло. Може да се приеме, че между северозападните гръцки племена се наместили и илирийци, които били техни сжседи от кжм север; установено е напр., че крепостното население на Тесалия, пенестите, е било от илирийско потекло.²⁾ По-късно, в 13/12 в. пр. Хр., когато вследствие некакъв натиск откжм север, северозападните гръцки племена се раздвижили — член на това движение е и дорийското преселение — некое от илирийските отчаст елинизувани вече племена от Тесалия ударило кжм север и се установило в планинската област на север от Халиакмон; от там по-късно то се спуснало в Ематия, дето покорило староседелското трако-илирийско население и основало македонската държава. Разбира се това е само предположение, но то може да ни обясни и смесения характер на македонския език и особената способност на македонците да възприемат елинизма. Така биха могли да се обяснят и личните македонски имена, които носят елински характер и не могат да бждат заети от елините в по-късно време.

Не бива, обаче, най-после да забравяме, че старата история на Македония е покрита с дълбок мрак, и следователно ние не можем да знаем всички фактори, които сж действували за бързата елинизация на македонците.

Против това мнение, според което македонците трябва да се свържат по тесно с илирите, се изказва Керст,³⁾ понеже в историческо време двата народа се намират в непрекъснатата вражда, причинната която Керст търси в различните държавни и културни отношения на тия народи. Тия разлики, разбира се, сжществуват; вярно е сжщо, че според Полибия⁴⁾ в II в. пр. Хр. македонските боляри не разбирали илирийски. Ала това нищо не доказва против прието от нас мнение, защото в историята имаме примери за непримирима вражда тжкмо между близко сродни народи. Ние не знаем какви фактори сж влияли да произлезе тая противоположност между македонци и илири. И цитуваното свидетелство на Полибия не доказва нищо, защото е от късно време, както е изтъкнал още О. Müller.⁵⁾ Илирийският и македонският езици сж

1) Scala, ц. м. 51.

2) ц. сжч. I² 160.

3) Kaerst, I 163.

4) Polyb. XXVIII 8, 9: македонски пратеници, които отиват при илирийския цар Гентий били придружавани от преводчик, който знаел илирийски.

5) Wohnsitze und Abstammung des maked. Volkes 60.

се развивали върху различна етнична основа и не е чудно, че, въпреки първоначалното си сродство, те сж се отдалечили значително един от друг.

В заключение ще кажем, че македонският народ се е образувал от разноплеменни елементи, които стечение на времето се слели в едно цело. Казахме вече, че характерът на македонския език не може да се установи точно; в всеки случай незначителни сж данните, които говорят в полза на мнението, че е бил гръцки диалект; верно е само, че македонците били основно елинизирани. Белох¹⁾ смета за абсурдно твърдението че един народ, който завоювал света, оставил своя език, за да възприеме чужд. Но ние знаем, че македонците, които немали своя литература, възприели атическия диалект като придворен и служебен, защото тоя език тогава е бил светски и културен език;²⁾ в всеки случай те не могли да употребят своя диалект, ако и да е бил гръцки според мнението на някои учени, а требвало да си служат с един чужд диалект. Сжщо така римляните, които сигурно не сж имали по-малко национално съзнание от македонците, в своите сношения с финикийци, картагенци, евреи сж си служили с елиински език.³⁾ И германските племена, които покорили римската империя, сжставили своите закони на латински, а не на своя език; па най-после и бжлгарските ханове не сж ли писали своите надписи на гръцки?

Изобщо трябва да забележим, че при разглеждането на занимаващия ни въпрос някои учени правят грешка, дето надценяват твърде много езика. Никой, разбира се, не отрича, че езикът е важен орган на националния живот; в него се отразават сжществени члрти на народния дух. Но не е само езикът, който сжздава и характеризира нацията; освен него играят роля и други елементи, напр. джржавата, религията и пр. Езикът често пжти не е достатъчен, за да се определи произходът на народа, защото историята ни дава примери за народи, които си прменили езика и то не в много продължително време.⁴⁾ Сродният език не доказва винаги кржвно сродство между разни народи: испанците и ромжните говорят двес романски езици, ала тия езици сж сжздадени от римското владичество; прадедите на ромжните сж говорили тракийски, а пжк тия на испанците — иберийски и келтски.⁵⁾ Езикът не винаги обуславя националното самосъзнание; холандците говорят долнонемски диалект, но въпреки това нито те сами се сметат германци, нито германците ги причислават

1) Griech. Gesch. 1² 2, 43 сл.

2) A. Thumb, Griech. Spr. im Zeitalter des Hellenismus 102; 20.

3) Cp. E. Schwyzer, Weltsprachen des Altertums 16. Treider, ц. м. 114.

4) Cp. Ad. Kirchhoff, Zur Verständigung übes die Begriffe Nation und Nationalität 23.

5) Kirchhoff ц. м. 24.

към своята нация. Американският народ, който се образувал от съставни части, произходещи от други народи, въпреки английския си език, не се чувствува като английски, а си има свое, американско силно национално чувство. Навеждаме тия банални примери, за да си проявим и произхода на македонския народ. В края на краищата не е важно, дали македонците са говорили некакъв градски диалект; по-важен е въпросът какво е било националното им съзнание.

И в Македония в по-старо време носител на културата е била властващата класа, болярството; народната маса още не е взимала участие в това, което създава нацията. Македонска нация в смисъл на културна общност на всички класи на населението още не съществувала. Тепърва с реформите на Филипа II, който организувал селската маса, се почва приобщаването на тая маса към културата. Ако според Рена¹⁾ нацията е „голема общност, която се основава върху съзнанието на жертвите, които е направила и е готова да направи и в бъдеще, и върху съгласието, ясно изказаното желание да продължава общия живот“, трябва да признаем, че условията за произхода на македонската нация са създадени в време на Филипа. Неще съмнение, че тогава македонският народ, ръководен от гениалния си цар, е съзнал своята сила и се е проникнал от мисълта, че има да изпълни важна историческа мисия. Историческите съдбини, които тоя народ преживял, принесените общо жертви за величието на държавата, не малко са спомогнали да се сплотят в едно цело разните племена които населявали Македония и да се самосъзнаят като единна мощна нация. Не можем да не подчертаем думите на отличния историк на древността U. Köhler, „трябва веднаж за винаги да се освободим от сълъсем историческата представа, че македонци и гърци в IV в. или по-късно, макар само в по-големи малцинства, са чувствували като едно; политически видни македонци, както речените царе (т. е. Филип и Александър) и повече от диадохите, не могли да не презират гърците като нация, при всичко че ценили градското образование, в което участвували повече или по-малко. В всички исторически времена мощни народи, въздушевявани от силно национално чувство, са гледали от високо на други, дори и по-горе стоящи и по-цивилизувани народи. По-горд и по-самосъзнателен народ от македонците в време на Александра може би никога не е съществувал“.

1) E. Renan, Qu'est ce qu'une nation, 27.

2) Sitzungsber. Berl. Akad. 1898, 134; Cp. Kornemann, Klio, XVI 21

Културни растения в Македония

Мак

В Македония виреят повече и по-добре културни растения отколкото в царство България. Голема част от Македония спада в средиземноморската климатическа зона и споделя с нея много средиземноморски растения. Низкият улей на река Вардар допуска благодатния южен лъх далеко на север от Демир-Капия, която с своите скали и теснини образува северна преграда на топлата южно-европейска земя в Балканския полуостров. Наистина, смокините и наровите не можат вече добре да зреят на север от Демир-Капия, но вечнозелените храсталаци по склоновете на Велешката теснина ни напомнят средиземноморска растителност.

Между културните растения на Македония кичестият мак (*Paraver Somniferum*), от който се добива опиум и маково семе, зае в последните 50 години важно место в нейния стопански живот.

В южна и средна Европа, както и в много страни на Азия с по-умерен климат, виреят повече от 40 вида мак. На ред с рохавия, крвночервен полски мак, който тжй често рисуват живописци и възпяват поети, цвят в градините кичестият декоративен мак с най-различни цветове като поч-нем от бел и свършим с морав; нежните листа на много градински макови цветове сж изпжстрени с най-различни шарки. Сжвсем друг изглед имат кичестите макове в пространните макови ниви по двете страни на шумния Вардар и неговите притоци. Голема душевна наслада е изпитал всеки, който е имал случай да пжтува в най-хубавия месец май през пацав-телите макови ниви из Македония. В равнината или по вжл-нистата земя на полегатите склонове стжрчат метжр високо-лисниатите стжркове на мака, а горе над зеленото често раз-люлявано от ветжра море от листа се издигат гордо красиви кичести цветове, чиято бяла или морава боя се прилива в най-различни тонове по листата им.

Целебните свойства на опиума и хранителността на маковото семе били познати от най-старо време. Макжт бил свещена билка на богиня Деметра, защото тя с лях, прегот-вен от мак, облекчила болките си, когато откраднали джщера и. В наколните жилища на западна Европа между другите остатжци от предисторическо време сж намерени и макови семена. И в хералдиката макжт е заел видно место.

В Македония за пржв път бил насеян мак за производ-ство на опиум, по турски афион от арабската дума афиун,

НИА

расте-
македо-
подела
ей на
на се-
разува
в Бал-
можат
чнозе-
ина ни

естият
маково
нейния

ани на
а мак.
й често
дините
то поч-
то гра-
шарки.
анните
еговите
който е
нацъв-
по въл-
високо
то раз-
красиви
илива в

на ма-
жт бил
прегот-
дъщеря
другите
макови

производ-
афиун,

в Щип през 1865 година. Доходността на тая нова земеделска култура в нашите земи била толкоз голема и търговията с опиума тѣй изгодна в всеко отношение, че в кѣсо време сеенето на мак се разпространило из много покрайнини на низка Македония. Сега най-много мак се сее в околните Неготинска (Тиквеш), Велешка, Щипска и Радовишка, по-малко се сее в Скопска, Дойранска, Гевгелийска, Струмишка, Петричка, Ениджевардарска, Гюменджанска, Прилепска и др.

Макът, който се сее в Македония е от местен произход и не изисква особена почва, предпочита се обаче глинеста и песечлива земя, която трябва от време на време (през 4—5 години) да се тори. По присойните места, на суха и топла земя макът вирее по-добре. Обработването на маковите ниви се извършва по-грижливо и работниците трябва да сѣ опитни в обработването на мака и беридбата на опиума.

Макът се сее обикновено в октомври и ноември; още през зимата, кога е топла и влажна, маковите стѣркове се разсаждат; в месец май макът цѣфти и озрява. Надморската височина влияе за времето на цѣфтенето. В по-високите места макът цѣфти и зрее по-късно. По-редко се сее мак пролет, през март, в такъв случай той озрева по-късно, в юни. Пролет се сее мак, когато зимният поради суша и студове, не стане. Пролетният мак е по-малко доходен от зимния.

Щом улетат цветните листа на мака в средата на май или малко по-късно, до като маковата главичка е още зелена се правят по нея с специално ножче един или повече хоризонтални не сѣжзани прѣстенообразни нарезки, които не бива да сѣ дълбоки. Из нарезите изтича млечен сок, който е опиум.

Работниците, които берат опиума, трябва да познават добре, кога е настѣпило време за неговата беридба; ако се закъснее дори с еди ден, губи се много от сока, а закъснее ли се с неколко дена, изгубва се сѣвсем. Нарезите не бива да отиват дълбоко, защото се повреждат семената.

Нарезите се прават после обед, кога отслабне слънчевия пек, а млечният сок се сѣбира на другата сутрина, след като се изгуби росата, но преди да е напекло силно слънцето.

Сѣбраният опиум се прави на питки, които се оставят малко на сушилна, за да изгубят част от влагата си, после се овиват в макови листа и се поставят в сандѣци или газени тенекекта като търговска стока. За да не лепнат опиумните питки, поставя се между тех семе от киселец.

При беридбата на опиума трябва времето да е хубаво, да не вали дъжд. Ако е кишево, може придобива да се намали с една третина, дори половина. На добрата беридба на опиума вредат и сухите ветрове. Хубаво време е потребно и кога се сее мака есента.

Маковото семе се събира 15—20 дена по-късно от беридбата на опиума, когато маковите глави изсъхнат и приобият сиекав цвет.

От културните растения на Македония после тютюна най-доходно е сеенето на мака. Един хектар земя дава от 20 до 25 кгр. опиум и 400—500 кгр. маково семе. Маковата култура не е изместила още в топлиите места на Македония другите по-малко доходни земеделски култури, само поради липсата на достатъчно число подготвени за нея работници. Мак сеят най-вече българи, а на второ място идат турците.

Опиумът съдържа между другите съставни части много алкалоиди, от които най-важни са морфин, кодеин, тебаин, папаверин, наркотин и нарцеин. Най-ценен от алкалоидите е морфина. В македонския опиум се съдържа средно от 10 до 12 % морфин, както и у смирненския, но има случаи, дето тиквешки и велешки опиум да съдържа и до 16 % морфин, а други под 10 %, както е в Петричко и Прилепско. Чрез подобрена беридба на опиума може да се повиши процента на морфина значително; в северна Франция са достигнали до 22.8 % морфин. В търговията опиум, който съдържа 12 % морфин се смета за първокласен. Германските аптеки, които купуват най-много македонски опиум се задоволяват с опиум, който съдържа 10—12 % морфин.

Македонският опиум се събира от търговци или техни агенти и се складира в Солун, от дето се изнася с името „Солунски опиум“. Подправката, която е тъй разпространена на изток, е засегнала силно и македонския опиум. Смесват в опиума обикновено житно брашно, прах от стрити главички на зрелия мак, черни сливи и други, а в Солун се меси по-долен малоазиатски, вече подправен опиум, с македонски и с това се намалява процента на морфина.

Морфина е силна отрова, доза от 0.01 грам докарва смърт у децата, а 0.25—0.75 гр. — у възрастните. Като лекарство морфина играе голяма роля в медицината.

В 1909 година когато изучавах културата на мака в Македония, за да напиша книгата си: „Град Солун, реколтата на опиума не беше добра; тогас се изнесоха през Солун около 600 санджъка опиум на стойност около 1,700,000 лева. Цената беше много променлива: в юли 27 лв. кгр.; в октомври се качи на 47 лв. а после спадна на 36 лв. кгр. Опиумът се изнесе тая година в Германия, Англия и Съединените Шати. Правени са опити да се изнесе опиум направо в Индия, но не се намерил добър пазар, защото не е „добре приготвен“.

Какво е сега производството на опиума в Македония, не зная. В предвечерията на сръбската гръцка окупация, то беше се много развило, достигаше средно годишно повече от 250,000 кгр., от които на Тиквешко се пада петината. Це-

ната му
беше из
македон

Год
беше по
разува
правител
концеси
зана Ту
тигне. Н
опиума
(Исак Ша
дония, т
опиума,
пазар; д
Опи

в западн
колкото
надницит
в Макед
немога д

Про
преценяв
кане и п
опиум, и
повече о
пушач на
на всеки
ните нар
ват опиу
еденето
му изна
сравните

Мак
за произ
с мак, м
трябва
кгр, мако
му се зна
50% мако
с сусамов
около 50
семе пол
макови гл
с остатък

1) В
През

ната му се бе качила до 100—120 лв. кгр.¹⁾ В 1920 год. сжрбите изнесли опиум за 8,087,866 динара, той е несъмнено македонски.

Големото стопанско значение на опиума в Македония беше подбудило още в 1892 година неколку банкери да образуват синдикат с намерение да издействуват от турското правителство концесия за монопол на опиума. Понеже тогас концесиите беха противни на договорите, с които бе обвжрзана Турция желанието на синдиката не можа да се постигне. Но това не попречи да се сгрупира търговията с опиума в сжвсем малко еврейски търговски кжщи от Солун (Исак Шалон и Биник Салтие, и др.) Когато сжрбите завзеха Македония, те се опитаха не само да засилят производството на опиума, но да освободят търговията с него от Солунския пазар; до колко са успели в едното и другото, не зная.

Опиумът колкото и да е доходна култура, не се добива в западна Европа, дето той сждържа повече алкалоиди от колкото в Азия и Македония, защото там земята е сжлпа и надниците високи. Как ще се отрази сега сеенето на мака в Македония в сврзка с новите цени на земя и надници, немога да кажа, защото ми липсват данни за това

Производството на опиума в целото земно кжлбо се преценява на 18—20 мил. кгр. и се употребява за едене, джвкане и пушене най-много в Китай. Там се произвежда доста опиум, но недостигат е толкова голем, че се вниса от вжн повече от 5 мил. кгр. чуждестранен опиум. Добжр китайски пушач на опиум употребява годишно около 5 кгр. опиум, а на всеки 20 китайци един е опиумопушач. От висококултурните изроди само англичани и североамериканци употребяват опиума като наркотично упоително средство. И до като еденето на опиума е познато от най-старо време, пушенето му изнамерили китайците в 17 век. В аптеките се употребява сравнително малка част опиум.

Маковата земеделска култура има големо значение и за производството на маково семе. Един хектар земя, насеян с мак, може да даде до 500 кгр. маково семе, което се употребява за храна и добиване на масло. В 1909 година 100 кгр. маково семе се продаваше за 40 лева, по после цената му се значително повиши¹⁾. Белото маково семе сждържа 50% маково масло, но то редко се продава чисто, а се меси с сусамово. В 1906 година беха продадени от Македония около 500 тона маково семе. Но с добиването на опиум и семе ползата от маковата култура не се изчерпва. Сухите макови главички, след като се изпразнят, служат за горене, а с остатжките от маковото семе, кога се добива масло, хра-

¹⁾ В 1919 год. се продаде в Солун 100 драхми 100 оки.
През големата война германците го купуваха 200 лв. 100 кгр.

нят добитък. Пжк и земята, на която се сее мак, дава повече зърна, кога се сее отпосле с жито.

Обработването на мака има тая сгода пред другите културни растения, че и при най-лоша беридба на опиум, което се случва твърде често поради много климатични изисквания за добрия придобив, може да покрие разходите. На много места се сее мак само заради семето, това се особено засили през големата война поради липса на мазнини. В Македония, дето се използват добре маковите семена, опиума им остава чист придобив и ако един хектар му даде 20 кгр. опиум, то ще има чист приход на хектар няколко хиляди лева (според цената на семето и курса на парите).

Преселени македонци в царството правиха още в осемдесетте години опити да добият опиум в Ловчанско (махалата Шанки). Златишко и Кюстендилско и некои години имаха добра сполука. Отпосле се произвеждаше опиум само в Кюстендилско, в 1911 година само 4 килограма. Много повече се сееше мак само за семе в окръжните Бургаски, Русенски, Кюстендилски, Пловдивски, Шуменски, Плевенски и Варненски, — в 1911 година всичко 750 кгр. в старите граници на България. В новопридобитите земи в долината на Струма, в Струмишко. Петричко и Мелнишко се произвежда доста опиум и се продаде преди две години по 260 лева килограма. През сесветската война поради липса на мазнини захвана да се сее мак за семе в много покрайнини на България, некаде се вади и опиум. Следната таблица ни показва производството на маково семе и опиум в Македония под българска власт и засилването на маковата култура в старите граници на Царството.

I

Производство на маково семе и опиум в Македония под българска власт.¹⁾

ОКОЛИИ	1917 година			1918 година			1920 година		
	Засета земя	производ.		Засета земя	производ.		Засета земя	производ.	
		семе	опиум		семе	опиум		семе	опиум
Струмишка	544.20	182,851	4,386	221.77	88,708	894	—	—	—2)
Петричка	138.98	20,152	468	75.78	11,215	152	99.80	38,423	611
Мелнишка	105.85	33,343	576	40.07	10,418	126	56.77	20,551	301
Всичко.	789.03	236,343	1,530	338.62	110,341	1,172	156.57	58,974	912

¹⁾ В Неврокопска околия е сеян мак за семе само в 1920 година: от 5.31 хектара добито семе 1986 кгр.

²⁾ Тая година Струмишка околия беше вече под сръбска власт.

Засе
семе и о
лиите С
явно от
се прегл
Струмиш
било до
засетото
по-малко
две окол
дава мно
семе и 1

Производ

ОКОЛИИ

Варненск
Плевенск
Беленска
Разградск
Русенска
Хасковски
Търновски
Е. Джумай
Поповска
Всичко

Сеен
1916 годи
кжпне мн
главно за
сщо и о
изводство
Царството
Резултати
на ржка н
мога да п

¹⁾ Дав
старите му

Засяваната плоскост, както и производството на маково семе и опиум, много варира от година на година в околните Струмишка, Петричка и Мелнишка. Това се вижда ясно от горната таблица, а още по-вече бие то в очи, ако се прегледа статистиката за повече години. В 1914 година в Струмишка околия биде засета с мак 495 05 хектара земя, и било добито 164 852 кгр. семе и 5,446 кгр. опиум. В 1915 г. засетото пространство било повече (197,172), но опиума много по-малко (само 3 943). Сжшото нещо забележаваме и в другите две околии. В сравнение с Вардарска Македония Струмската дава много по-малко семе и опиум на хектар (300 - 400 кгр. семе и 10—12 кгр. опиум).

II

Производство на маково семе и опиум в Царство България в границите от 1912 година.¹⁾

ОКОЛИИ	1917 година			1918 година			1920 година		
	Засета земя	производ.		Засета земя	производ.		Засета земя	производ.	
		семе	опиум		семе	опиум		семе	опиум
	хект.	килограми		хект.	килограми		хект.	килограми	
Варненска	11.91	2382	—	18.84	2072	—	39.73	10,926	5
Плевенска	0.32	повредено		4.78	повредено		16.16	19,392	23
Беленска	1.43	443	—	47.25	5434	—	56.57	8372	24
Разградска	137.85	57,483	545	383.18	78,169	—	72.65	11,188	—
Русенска	1.44	742	—	47.56	7039	—	41.78	9944	67
Хасковска	0.10	повредено		236.36	29,072	1182	7.75	1124	—
Търновска	0.60	повредено		0.43	повредено		96.90	24,903	156
Е. Джумайс.	6.87	2954	—	14.41	1081	—	38.93	16,740	—
Поповска	122.82	59,813	—	195.98	32,337	—	112.46	22,181	449
Всичко.	283.34	123,817	545	948.79	155,204	1182	481.93	124,770	724

Сеенето на мак се засили в България тепърва после 1916 година, когато поради сесветската война намале и покълне много внасаното от вжн масло. Захвана да се сее мак главно за маслодайните му семена, но захвана да се добива сжщо и опиум. От II таблица се вижда, как е вжрвяло производството на маково семе и опиум само в ония околии на Царството в старите му граници, в които то е по значително. Резултатите и за трите години не са задоволителни. Немам на ржка никакви данни вжрху маковата култура у нас, за да мога да позная, на какво се джлжи малкото количество на

¹⁾ Давам производството само на ония околии от Царството в старите му граници, в които то е по-значително.

произведеното семе и опиум на хектар. Климатически пригодни места ще може да се намерат в топлите низки сухи места, но липсват може би опитни работници. Какво е количеството на морфина в българския опиум, не зная, цената му обаче е добра, стигна до 500 лева 100 кгр. В 1917 год. заедно с Струмишка околия (4386 кгр. опиум и 182,851 семе) е получено в Царството 5,986 кгр. опиум и 371,457 кгр. семе; 1918 — 2,418 кгр. опиум и 290,626 кгр. семе) (струмишка околия 894 кгр. опиум и 88,708 кгр. семе); в 1920 год. без Струмишка околия, в най новите граници на Българското Царство, само 1,738 кгр. опиум и 286,210 кгр. семе.

Благородна и народополезна задача за нашите агрономи представя изучаването на маковата култура у нас. Не е изключена възможността да даде тя и у нас такива резултати, каквито дава в някои по-малко благоприятни околии в Македония. Усилните времена през войната принудиха нашите хора да сеят вече мак за семе, те се опитаха тук-таме дори да добиват опиум. Нека тия опити станат навик у населението, ако може да даде маковата култура задоволителен приход. С обработването на мака ние увеличаваме броя на индустриалните и маслодадни културни растения в България.

ПРОФ. Д. МИШАЙКОВ

Македония в икономическо отношение¹⁾

Тетовски окръг

В аграрния строй на Македония от 10—15 години насам стават интересни промени. От разказите на местни хора се вижда, че до 1903 год. годината на Илинденското въстание, българският елемент в селата се намирал в тажърде лошо положение. Той бил изложен на притесненията на властта, на насилията на беговете и на злоупотребленията на откупвачите на десятжжа. От 1903 година започва нова епоха в икономическия живот на Македония. Мирното съществуване на възрастното мъжко население станало невъзможно, вследствие на което се започнало масово чужбинуване в Америка, а то станало причина за събиране значителни парични средства в ръцете на селяните. Същевременно Вътрешната революционна организация успела с помощта на четите, да наплаши беговете и спахиите, да им забрани да вършат злоупотребления със селяните. Всички били убедени, че за да се

¹⁾ Продължение от кн. I.

сломи турската държава, трябва да се сжсипят икономически нейните най-главни крепители — беговете. Вследствие на тая политика на революционерите, беговете не могли да обработват земите си и затова започнали да ги продават на българи. Тоя процес продължавал и през време на младотурския режим, въпреки покровителството и подкрепата, които младотурците указвали на чифликчиите, било като издавали редовни документи за собственост на заграбени имоти, било като настанявали мохаджири в някои места. Балканската война турела край на тая политика и упражнила сама грамадно влияние върху аграрния строй на Македония. Заедно с турските войски забегнали голема част от беговете и техните земи останали в ръцете на селяните. Беговете, които останали, започнали да продават имотите си още по усилено. Нкои от тех от 4—5 години не сж посетили своите чифлици. В повечето места сръбските власти покровителствували чифлигарите, има обаче, случаи, когато сръбските чиновници били подкупвани от беговете, за да зашищават интересите на последните. По отношение на албанците сръбите станали много брутални след албанското въжстание 1913 год., когато били изгоре и бански села и земите им раздадени на българските селяни.

Макар че е забранена продажбата на недвижими имоти, такива продажби стават в Македония всеки ден с помощта на особен вид тайни продавателни записи. Най-слабо стават продажбите и изобщо преминаването на земите в ръцете на българските селяни в Тетовския окръг, гдето албанският елемент е много силен. Част от чифлиците сж безстопанствени; на повечето от тех е турнала ржка държавата.

Ловжт е изобилен в целия окръг. Срещат се сжрни, диви кози, диви свини, мечки и пр. В полето има много диви глжби, яребици, пжтпджци, зайци.

6. *Бубарството* е слабо развито. Некога отглеждането на черниците и бубите ставало в по-големи размери: преди 50 години дохождали французи от Брусса, за да купуват пашкули. Пропаднало бубарството поради лошо семе, теснотията на българските кжци, насилията на албанците и злоупотребенията на спахните.

7. *Пчеларството* така сжщо нема особено значение за народното стопанство в тия краища. В селата навред има кошери, от които селяните добиват мед и восжк главно за собствено употребление и много малко за пазаря. Преди 30—40 години пчеларството имало по-широки размери; сега западнало по сжщите причини, които предизвикали упадъка на бубарството. Сега в Тетовско имало 2876 кошари, от които само в Тетовска околия 1042. Кошарите сж стара система, а меджт много вкусен. Изглежда, че условията за развитие на пчеларството в Тетовско сж много добри.

8. *Гори.* По отношение на горите, Тетовският окръг, както вобще Македония, представлява печална картина. Стари, вековни гори има съвременно малко, не сж много и младите гори. Навсекжде окото вижда голи хълмове, покрити с трева или хрстадак. Местното население е изгребило немилостиво горите, подпомагано и поощрявано от държавата, която искала да унищожи скривалищата на черкезите, комитите и харамите. В Тетовския окръг, според сръбската анкета през 1913 год., има следните по-важни парцели гори: на Кораб пл. около 1600 хектара; на Белезик пл. — около 4—5000 х.; 80—100 год.; при с. Черновица и Боletin 2—3000 х., 20—60 год.; на Буковик пл. 10.0—1500 х., 1—40 год., Преобладава букът, джбът и леската. По источните склонове на Шар има много кестени и орехи.

9. *Индустрия.* Домашна индустрия се среща на много места в Македония. В Тетовския окръг тя заема доста видно место. В гр. Тетово значителен брой жени плетат вълнени чорапи, които продават на местния пазар, отгдето една част се изнася навън. В сжния град се тжат *стела* за навуца и самари, и черги. Половината от българките в града тжат аби и шащи, бели и черни, които в турско време били изнасяни за цела Македония и Мала-Азия. В с. Блатце има грънчарство. В Гостиварско, в с. Речани има домашна индустрия за дървени коелета, в с. с. Турчане и Балии дол 25 кжчи изработват црепни (глинени сждове за печене на хлеб). В Галичник има жени, които тжат аби. През 1911 год. 50 жени изкарвали прехраната си от това занятие. Освен тех тжали аби и много други жени. Както в Галичник, така и в Тетово, се среща и капиталистическата форма на домашната индустрия.

Занаятите в Тетовския окръг били най-развити в гр. Тетово. В тоя град има всички занаяти, които обикновено се срещат в нашите градове. По забележителни сж: абаджилжкжт, развил се особено в последните 40 години, вследствие освобождението на стара България, което отделило в две различни държавни области абаджите на стара България и техния пазар в Македония и Албания; ковацеството, ножкарството, тюфекчилжкжт бил най-важният занаят на Тетово в турско време: в града има около 100 работилници с около 300—400 работници, които приготвявали всевъзможни видове оржжие, продавано из цела Македония. Тия работилници доставяли, между другото, много оржжие на нашата революционна организация в Македония. Младотурците пренесли тюфекчийте в Цариград, гдето ги настанали на работа в държавните арсенали. От известно време насам пропадат постепенно мутафчилжкжт и папукчилжкжт, вследствие изменението на вкуса и потребностите.

Занаятите в Гостивар не представляват нищо особено, а в Галичник, който е град едва от няколко месеца, няма почти никакви занаяти, Нема занаяти и в Брод.

Еснафски организации няма нито в Тетово. нито в Гостивар. Допреди 10-на години в Тетово имало 16 --17 еснафа, които бърже изчезнали след Илинденското въстание, откогато турците престанали да търпят каквито и да е проявление на задружен живот у българиите.

Занаятите в Македония, които сега, поради войната и невъзможността да се доставят сурови материали, се намират в притеснено положение, сж били досега единствена възможност за развитие на индустрията. Характерните им особености сж: преобладание на ръчния труд, и в връзка с това, големо индивидуално изкуство при някои от тех, поголеми размери за отделните работилници при някои занаяти, широк пазар и слабо значение на поръчките: голема част от занаятчиите работили много малко за определени лица, а повечето складирали изработените стоки, за да бждат продавани през пазарните дни. Всички тия характеристики на македонските занаятчийи свидетелствуват за това, че те представляват една по-висша форма на занаята, която ги приближава твърде много до капиталистическото производство, в неговата мануфактурна форма.

Едрата индустрия в Тетовския окръг, както изобщо в Македония е твърде слабо развита, поради многобройни причини, по-важните от които сж: липсата на сигурност за живота и имота в турско време, отсъствие на бързо и честно правосъдие, лоша или никаква организация на капиталите, липса на инициатива и недостатъчност на съобщителни средства. Може да се отбележи, че в гр. Тетово има две мелници с по два валца, с капацитет 6000 кгр. в 24 часа. И двете сж по реката Пена. В сжщия град има и една работилница за тухли. В турско време е имало две гайтанджийници, които сега не работят.

10 Чужбинарство (гурбетчилж). Чужбинарството е извънредно важно явление в стопанския живот на Македония. То е резултат както на икономически, така и на политически причини. При свобода и осигуреност на живота и при рационално използване на природните богатства и труда, Македония би могла да задоволява в достатъчна степен нуждите на сегашното си население. Ала гоненията, на които били подхвърлени българиите от страна на турците и албанците, както и лошите природни условия на някои части на Македония, принудили първите да напушат постепенно земледелието и скотовъдството и да търсят поминък по чужбина. На това насочване към чужбина помогнало обстоятелството, че българиите от Македония твърде отдавна се ви-

дели обкржени от свободни християнски држави — Австро-Унгарија, Србија, Романија, Русија — в които, както животат, така и имотат били напълно гарантирани. Известно е, че най-старото изселване на българи от Македонија станало през 1689 г., през тогавашната турско-австрийска война и сигурно още тогава е започнато в ограничена мера чужбинуване на македонци. В самата Македонија сметат, че чужбинарството треба да води началото си от първите години на XIX-я век, и че то се е усилило след освобождението на Србија и Романија. То взело още по-широки размери от като Българија станала самостојателна држава, како поради по-големата привлечателна сила на последната, така и поради усиловането на терора над македонското население след освобождението на стара Българија. Най-големи размери взело чужбинарството от 1913 година насам, откогато мажкото население в Македонија било подложено на много големи преследувања, и откогато бугарската револуционна организација започнала да предлага на населението да чужбинува в Америка.

От най-рано чужбинувањето ставало в пределите на турската држава — Солун, Цариград, Мала-Азија. След освобождението на Србија и Романија, започнале да ходат в тия две држави и през тех в Русија и Унгарија. От 1878 г. насам се увеличилтврде много броя на чужбинарите за Бугарија, а след 1903 г. големи чужбинарски групи започнале да се отправат за Америка, главно за Сјединените Штати. Непосредствено преди Балканската война, от Тетовскија, Охридскија и Битолскија окржзи нај-много чужбинари отивали в Америка, по-малко в Бугарија и Романија, още по-малко в Србија, Турција, Австро-Унгарија и Русија.

Тетовчани и Гостиварчани чужбинуваат нај-много в Романија, Србија, Америка и Бугарија, по-малко в Русија, Австро-Унгарија, Цариград и Грција. Занимават се главно с хлебарство, бозаджийство и млекарство; чужбинуващите в Америка сж фабрични работници по железопатните линии. Бугарите чужбинуваат много повеќе от арнаутите и торбешиите (помациите) Ония, които отиват в близки држави, вржат се редовно всека година или нај-много на две години веднаж; ония пак, които чужбинуваат в Америка, се вржат на 3—4—5 години един път. Използувајќи сжбраните сведенија, може да се направи предположение, че нај-малко 25% от мажкото население на Тетовска и Гостиварска околии — околу 12000 души — е чужбинарско. Местни хора разправат, че в Тетовска околија влизали седмично околу 60,000 лева чужбинарски пари, вли от сумите, които чужбинарите донасяли сами при завржачнето си, и че в Гостиварска околија влизали по сжшия начин годишно не по-малко от 4¹/₂ милиона лева. Ако приемем че всеки чужбинар из-

праша н
е никак
рите изп
ще излез
нај-мал
Сил

От града
1/3 сж ст
1/3 сж м
последна
ство и и
околия т
които вн

Зна
отгдето
Романија
лијата не

Изл
на брой
окржа н
лева на
којто тр
И наист
значи на
становкат
ношение
нието на
по-предп

11. 1
окржг сж
телите на
нема паз
куствено
елемент.
вали сжс
Прилеп и

Глав
в малки
оки вжлн
за Скопие
200,000 о
рапи и аб
кедонија.
места в М
водителит
пуват тет
лата пред
представи

праша на своите средно по 1'00 лева на година (а това не е никак много, защото има чести случаи, когато чужбинарите изпращат или донасят по 2—3—5000 лева годишно!) ще излезе, че в двете околии годишно влизат по тоя начин най-малко около 12 милиона лева.

Силно е разпространено чужбинарството и в Галичко. От града Галичник чужбинуват около 800 мъже, от които $\frac{1}{3}$ сж странствуващи скотовъдци между Галичник и Солунско, $\frac{1}{3}$ сж млекоари в Солун, България, Гърция, Ромъния, Египет; последната трета от тех се занимава с зидарство, бояджийство и иконопис главно в България и Ромъния. От целата околия трябва да чужбинуват не по малко от 3,000 мъже, които внасят всека година не по малко от 2 $\frac{1}{2}$ —3 милиона лева.

Значителен е броя на чужбинарите и в Бродска околия, отдето трябва да ходят в чужбина около 2—2500 души в Ромъния, Сърбия, България, Австро-Унгария и внасят в околията не по малко от 2—2 $\frac{1}{2}$ милиона лева годишно.

Излиза, прочее, че чужбинарите от целия Тетовски окръг на брой не по малко от 15—16,000 души, внасят ежегодно в окръга не по малко от 15 милиона лева, или по около 100 лева на глава от населението. Това е значителна сума, на която трябва да съответствува доста високо благосъстояние. И наистина чужбинарските села в Македония притежават признаци на високо благосъстояние: както жилищата, така и обстановка на живота представляват голем контраст по отношение на полските, чифлигарските села. При това населението на първите е много по-сжбудено, по-интелигентно и по-предприемчиво от онова на вторите.

11. Търговия. Главни пазарни центрове на Тетовския окръг сж Гостивар и Тетово. В тия два града търгуват жителите на Тетовска, Гостиварска и Галичка околия. В Бродско нема пазарен център, защото е нова околия, образувана изкуствено в сръбско време за засилване на сърбоманския елемент. В турско време северните села на Бродско търгували сж Скопие, западните с Кичево, източните и южните с Прилеп и Крушево.

Главни износни стоки от Тетовско сж: царевица и жито, в малки количества за Гостиварско и Галичко, около 50,000 оки явля за Солун, около 50,000 агнешки и ярешки кожи за Скопие и от там за Австрия, около 1 милион кгр. фасул, 200,000 оки ябълки за Цариград, 20,000 оки кестени; чорапи и аби за Албания, Мала Азия и останалата част на Македония. Износната търговия в Тетово, както и на повечето места в Македония се извършва по следните начини: производителите донасят стоки на Тетовския пазар, гдето ги купуват тетовски търговци, или пжк търговци закупват из селата предназначения за продажба стоки, сами или чрез свои представители. След това тия търговци: 1) или занасят сами

купените стоки в Скопие, Солун, Цариград, гдето ги продават; 2) или ги изпращат на комисионери в същите места, които се нагърбват с продажбата им; 3) или пак търговци и комисионери от големите пазарни центрове дохаждат, за да закупват стоките в Тетовско. Вносната търговия на Тетово се върши със Солун, а от 1912 год. насам отчасти и със Скопие, гдето солунските големи фирми открили филиали. До 1912 год. тетовски търговци купували от Скопие само бакалски и колониални стоки. Както в повечето места на Македония, така и тук търговците изписвали стоки от Солун при посредничеството на комисионери, на които се плащало определено възнаграждение. Солунските големи фирми давали на търговците от вътрешността кредит в продължение на 3—6—9 месеца. При плащане в наличност била правена отстъпка, обикновено 5—8%.

През настоящата година (1916) в Тетово, както изобило в Македония, вследствие на затруднените съобщения и големата спекулация, търговията е доста ограничена; вследствие на това цените на стоките са неимоверно високи, а консомацията на населението страшно затруднена. Значителна част от населението на Тетовска, Гостиварска, Галичка, Бродска, Охридска, Дебърска, Крушевска околия се намира в голема мизерия. На седмичния пазар в Тетово, в края на юлий н. г. намерих следните цени на дребно: говеждо месо 280 л. оката, овнешко — 3 л., пшеница — 180—220 л. оката, ечмик — 110—120 л., царевича — 135—140 л., ржж — 130—140 л., едно яйце 25 стотинки, сол — 420 л. оката, чушки 60 ст. оката, домати — 160 л., кромит — 1 л. дървени въглища 14 л. конски товар, восък — 16 л., местен сапун 6 л., чуждестранен — 16 л. оката, дървено масло — 10 лв. краве масло — 8 л. оката. Една крава местна порода — 160—240 л., един вол 500—900—1200 лева.

Градът Гостивар има, като пазарен център, по-големо значение от Тетово, защото в него търгуват жителите не само на Гостиварска околия, но и ония на Галичко, Дебърско, Кичевско и части от Албания. Гостиварският пазар, който става във вторник бил в турско време много по-голям от тетовския; той бил посещаван и от голем брой тетовски търговци и производители. Големото значение на Гостивар като търговски център се обяснява с това, че той лежи на пътя Скопие—Дебър—Тирана—Дурацо. По тоя път, който свързва северна Албания с централна Македония е имало в турско време големо движение. В хановите на с. Маврово, което се намира на пътя Гостивар—Дебър, се отбивали в турско време всеки ден не по малко от 200—300 натоварени коне, а във вторник и четвъртък и по 500, които пренасяли по тоя път около 7—8 мил. кгр. стока през течение на годината. По тоя път от Гостивар изнасяли царевича, жито, фасул, захар, кафе, ма-

нифактури-
шно от Г.
Гостивар
седмично
Дурацо.
кгр., фас-
масло за
за Солун

Вно-
и Скопие,
донасяли
захарта,
бакалски
изобило п.
Елбасан
по голема
Прилепск

Гали-
продукти
15,000 ок.
Битоля и
бания, ок-
летна вкл-
я купуват
50,000 ме-
лие, Приз-
стриялни
от Гостив-
градът вн-

От Б-
лжжици,
храни от
леп, Скоп-

II. С-
него мина-
—Брод—
често се р-
през Бист-
личник г.
на галичан-
требваше
Тоя път п-
който дос-
външия

За п-
файтони,
употребяв-
Целата тж-

нифактурни стоки, които дождали от Скопие, жито и брашно от Кумановско и Скопско; по сжщия път донасяли в Гостивар, Тетово и Скопие дървено масло (около 3000 кгр. седмично) и тютюн от Елбасан, кожи от Дебърско, сол от Дурацо. Специално от Гостиварско изналяли около 6—700,000 кгр., фасул, 20,000 овце и овни за Цариград, до 40,000 оки масло за Цариград, около 300,000 оки вълна и 25,000 кожи за Солун.

Вносната търговия на Гостивар била сжс Солун, Цариград и Скопие. Както другаде по Македония, така и тук, от Солун донасяли обикновените качества манифактурни стоки, част от захарта, кафето; от Скопие донасяли главно захар и други бакалски и колониялни стоки, от Цариград копринени и изобщо по-тжки манифактурни изделия, от Дурацо сол, от Елбасан — тютюн и дървено масло. Преди 40—50 години по големата част от стоките били доставяни от прочутия Прилепски панаир.

Галичка околия прави износ само на овце и овцевъждски продукти. Допреди 1912 год. градът Галичник изнасял около 15,000 оки масло за Солун, около 30,000 оки бито сирене за Битоля и Кичево, около 15,000 оки извара за Дебър и Албания, около 5—6,000 агнета за Солун; около 10,000 оки летна вълна се продавала в Галичник, гдето дождали да я купуват търговци от Тетово. Призрен и Дебър и около 50,000 метра аби за Тетово, Гостивар, Дебър, Битоля, Скопие, Призрен. Околията внася през Гостивар не само индустриални продукти, но и значително количество храни, главно от Гостивар, Прилеп, по-малко от Скопие, Тетово и Битоля; градът внася годишно не по-малко от 450,000 оки царевича.

От Бродско изнасят дървени изделия: столове, вили, лжжици, налжми, освен това кози от планинските села, малко храни от полските села, плодове за Гостивар, Крушево, Прилеп, Скопие.

II. Сжобщения. В Тетовския окръг нема железници. През него минават шосетата: Скопие—Тетово—Гостивар, Кичево—Брод—Прилеп. Между Гостивар и Дебър има шосе, което често се разваля. От Маврово до Галичник има конски път през Бистра планина. Енергичния околийски началник на Галичник г. Христов правеше през 1916 година, сжс сждействието на галичани, коларски път между сжщите тия две места, който требваше да бжде готов най-късно до края на месец август. Тоя път ще бжде от извънредно големо значение за града, който досега, поради лошите пътища, оставал изолиран от външния свет през периода на големите снегове.

За превозване на пътиници в Македония си служат с файтони, каруци, а най-вече с коне. За превоз на стоки се употребяват най-много коне, по-малко конски и волски кола. Целата търговия с Албания се извършва с коне. В полетата

волските кола сж с четири, а в балканските места — с две колела.

Великите сенки

ТАЙНА

Назад — в ослепителното светло — има един изчезнал завет.

Той не е записан на книга и не е издълбан на камък: никъде не е записан и никъде не е издълбан.

Той не се нарича ни любов ни правда, ни истина. Не е и отечество. Нито слава.

Не знам да го назова.

Той е тайна — постижима и неотгатаема пак. Тайна, откърмена, може би, от лиха съдба. Почувствувахме я постепено, през две столетия, докато я съзнахме всички.

Избликна из някакви дълбини велика святост, обзе ни сърцата, опияни душата ни и превърна всекиго от нас в това, което не е бил и което, уви, днес пак не е.

После тя разкри безчислени гробници, освети ги и — изчезна.

Зарина се, може би, в самите тех — в гробниците.

Аз допушам.

О, ако можах да възкреся тайната на нашите гробници!

* * *

Той се препасваше с широк пояс и не се хранеше със седмици, защото требваше да навива на болки, които беше придобил от липса на храна пак през седмици.

Но болестта го тешеше и сега: гладуваха всички — о свой ред призваните от него.

А имаше храна за всички: казани беха поставени в Юч Бунар.

Но те не отиваха там.

— „Тамо ке ни изюдат“, — казваха.

Пазеха тайна.

После бедствието нарастна, зина, почна да граби. Тогава потъмня лицето на болния — това силно, меснато лице. Но чело той пак не оброни: на него сияеше тайна.

... Вървим, шуми градът, но ние не чуваме и не виждаме. Среща ни снажен планинец с очи като на чумав: хлътнали и блещат.

— Ке ни изюдат, г-н Делчев: не се траит веке.

— Харно, де: що?

Саздо, т
— Н
— Н
— Е
— К
Бол
— Т
И п
— И
Отм
и изви р

Ние
което вл
на тайнат
си, ние ху
По т
техната с
Вжъл
дех: слиз
едната му
бледа. Не
вжършил с
ме поглед
Горе
го зашлев
чев немал
... В

мой, колк
кжсаше: т
Наистина,
през веко
Той с
многого п
После
— Аз
Не др
умрем зае
— Не
те още не
Делче
наново бех
Коя с
Изтра
в страшнит

— Ке идеме сите.

— Каде, бре?

— Во Юч Бунар — на казанот.

— Иди, що? — потржгна болният, но се извјрна: — Саздо, ти си се уплашил от глад, ха-ха?

— Не се траит, г-н Делчев.

Болният ме погледна кораво ухилен:

— Трая и на куршуми, на глад — не може.

И пак се извјрна кјм планинеца.

— И от куршум ќе умреш, Сандо: умри от глад, бре!

Отминахме. Аз се извјрнах. Сандо си накриви капата и изви ржче назад: в поколебания човек се вјцари *тайна*.

* * *

Ние бехме горди — отсамните: не притежававме онова, което вдјхва смирение. Защото нас делеше стена от хората на тайната — стена, висока до небето. И силни в гордостта си, ние хулахме и поругававме.

По това време — тјй вервам аз — моята душа постигна техната святост.

Вјзлизав по тјмни стјлби, стигнав до прозорец и видех: слизаше — с тежки стјпки — *Той*. Сјрцето ми се сви: едната му буза беше кјрзаво червена, другата — прјстено бледа. Не ще забравя погледа му: помислих, че аз сјм извјршил страшно деяние, небивало страшно деяние — тјй ме погледна той. И отмина — заслиза с тежките си стјпки.

Горе ми казаха: зашлевили Делчева — с плесник, силно го зашлевили. И той не отвјрнал: немал кураж. Гоце Делчев немал кураж.

... Вечерта бех с него. И много беа още там (Боже мой, колко много беа тогава с Делчева!) Душата ми се кјсаше: тези хора още не знаеха извјршеното. Аз се боях! Наистина, ударили беа Делчева, — не Гоця. Но колцина — през вековете — сј могли да отличават?

Той строго мјлчеше. И вјзторжени беа призованите, многото призвани около него.

После, когато можехме да говорим, той ми каза:

— Аз сам им отидох: да ме убият.

Не дрјзнаха: толкос по-добре. Ще дойдат, значи, да умрем заедно.

— Но как ше посрещнат вашите хора станалото? Ето, те още не знаят. И аз се боя.

Делчев дигна пак она поглед, като по стјлбите днес: аз наново бех извјршил нещо страшно, нещо небивало страшно.

Коя би смел и да се намеси тук: те мене поругаха

Изтрјгнах. По-кјсно, в годините на кјрви и тегла — в страшните години на подвизи и падения — колчим оста-

вах сам, аз тжрсех с душата си тоя мъжествен образ, който отива...

Но това не може — и не бива — да се изрази: то е тайна.

* * *

После високата до небе стена, която ни делеше от хората на великата святост, се сниши и нашата гордост изби в страх: ние вече држзнахме. —

Убихме

Жертвата беше млад учител от врачанско, който бе успял да прехвърли поднебната стена.

Като ястреби прелетеха отсам кърваво уязвените люде.

...Беше тъмно, почука се на прозореца ми и ми се прошепна:

— „Тази нощ решават: ще загине, може би, и Михайловски“.

Моят човек не знаеше, де решават те това. И аз, тржпен в душата си, хукнах из града, ругаях кочияша, дигах бастун: не постигах още смирениято.

Открих ги в дом на свещеник. Те ми верваха, изслушаха ме и продължиха: разгаряха един след друг непоколебимата си воля, да отсекаят ръцете, които беха проляли кръвта на младия им другар.

Делчев седеше на пода, скръстил нозе по турски. Той слушаше и мълчеше — до късна нощ. Така лицата едно след друго се извърнаха към него. И той каза:

— Убили. Ще убиват, то се знае: и ние убиваме. Но нас ни е мъчно за Александра Илиев. Е, що? Който не може да го прежали, нека действа: ние не сме християни. Но отмъщението е работа частна, лична: то не може да има — и нема — нищо общо с делото.

Никой вече не взе думата: онемеха. Наверно, защото те така наричаха тайната на душите си: *делото*.

О, в годините на кърви и тегла — в страшните години на подвизи и падения. — колчим оставах сам, аз тжрсех с душата си тоя мъжествен образ — олицетворение на велика тайна, която го правеше непоругаем, като Бог, и пак смирен, винаги смирен, като в предсмъртен час...

София, 3 II. 1922 год.

А. Стратимиров.

Кжм Витоша

(Винишка песен)

Виш си вишила, Витошо мила,
Виш си вишила до синѝо небе;
Дно си джила, Витошо мила,
В Средеца града — наша столицина

Дел ти се паднал, Витошо сестро,
Колкото труден, толкоз и славен:
Стожер да бждеш, стожер народен
На все шо носи бжлгарско име.

От Солун, Охрид — наш'те светини
До бели Дунав и Черно Море,
Де шуми Вардар, Янтра, Марица,
Сичко е твое, твоя е грижа.

Виждаш ли, сестро, от вишинето
С очи ти, мила, сив — соколови.
Виждаш ли, що е ей там зад Рила
В земята бойна на Самуила?

Шо глас се чуе, глас непонятен?
Ветър ли вее, гърмеж ли гърми,
Земя ли тътне, или се тресе,
Или се борје от корен корнат?

— Ох братко, братко, братко юнако,
Шо да ти кажа как да ти кажа! —
Ни ветър вее, ни гърмеж гърми,
Ни земя тътне, нито се тресе,
Най е до Бога отчаян писък
От мъжки страшни, люти, нечути:
Ей там във Скопско, Кочани, Малеш,
В Щип, Куманово, в Кратово стръмно
Мало-големо е пропищело.
Мало-големо, мъжко и женско.
Наша агата момент удобен
Да приповтори стара си песен:
„Пжклени мъжки, сеч за раята,
Водата спие — рая не спие,
Аман, аман, веч от тез гаури, —
Учи ги, учи — люде не стават,
Батак им кажа — Батак забравят;
Чакай тогава сами да видят,
Какво е нещо урок османски.
И на ти зверства, с каквито само
Турчин се слави на тоя бел свет;
Бесене на ти с глава надолу,
Менгеме, спици, жара — железно,
Очи настрана, челюсти криви...
И що ли още, Господи мили!
Витошо мила, говори харно!...
— Менгеме, спици, жара-железо.
Очи на страна, челюсти криви?...
— Я ами лудост, я чест семейна,
— И чест семейна, и лудост, лудост.
— Ох, смърт къде си? ела по-скоро!
Сега ми требаш сладка, благодатка...
Но не — отплата! Да, да — отплата!
— Така те сакам, братко юнако!
Не отчаяне, ами отплата.

Сжлзи — разбирам — кървави жедни:
Сърдце е меко, чувства сж нежни,
Но отчаяне — туй не разбирам.
Па хай да беше преди години,
Кога народа джлбок сжн спеше;
Ами и днеска, днеска когато
Земята майка складове ражда:
Пушки, патрони, динамит, бомби;
Днеска когато смъртта е нищо;
А пжк затвора нищо от нищо;
Кога сред мъжи селяк ти казва:
— Удрете, турци, аман не викам;
Снага ми страдна в земя ще иде,
Душа ми ядна небо ще види —
Удрете, вжлци, туй нам остава;
Когато попа бият, пребиват,
А той им хули закон и вера;
И син учител — юнак идеен,
За да покаже йощ по-релефно
Как се презира живота робски
Заради скжпа, сладка свобода —
„Е стига турци, стига им казва,
Архива щете — елате с мене.“
Над карпи страшни, пропасти земни,
Па виком викне: „живей, народе!“
Часжт е турски — бжднина твоя!
Па риком рипне в бездна джлбока
За да отскочи на сто парчета...
— Витошо сестро, що ми приказваш?
— Що е пред очи, това приказвам.
Раята клета — рая веч не е:
Калени мъже, калена челяд.
Човека презрен — унижен, смазан,
Сега го нема, сега е други:
На ржце плюнал — човек застанал,
Па що Бог даде и чест юнашка.

Валандовска песен

Беласице, Беласице, майчице,
Ой те тебе, ти юнашка яланино.

По планина, по рудина
Стадо блей,
Млади овчар гласовита
Песен пей.
Не е песен като песен
Из уста,

Най е песен шо покрѣтя
 Джи-душа:
 „Удри, удри, поган турчин,
 Колко щеш,
 „Ей и рѣжен — можеш да ме
 Опечеш.
 „Бой ли, жар ли, ил бесило
 Сѣ едно,
 „Сѣ не мож изтрѣгна слово
 Ни едно.
 „Тоз език бих аз откѣснал
 На часѣт,
 Щом би дрѣзнал да издава
 На врагѣт.
 „Не една смѣрт — девет да сѣ,
 Пак сѣм той,
 „А кат мене крѣстениче
 Немат брой.
 Даскалов потѣрси в пропаст
 Покой драг,
 Чемков, Лазов и Гавазов
 В миг шестак.

* *

„Де, гори ме, бесен песу.
 Де, гори! —
 „Душа давам — не издавам
 Разбери!
 „Таз земя, шо ражда роби
 Века пет,
 „Знай да ражда и юнаци
 Редом, ред.
 „Най-насетне. — тресни, пукни,
 Главо, хей, —
 Свободата — денницата,
 Ще изгрей!

ЗАТОЧЕНИК И СОКОЛ

Дейди соколе, соколе,
 Соколе, сиви соколе,
 Соколе, рожбо балканска,
 Соколе, родо хайдушка,
 Хайдушки другар най-малѣк
 Юнашки бѣрзи послушник!
 Днес е Гѣорѣйовден соколе
 Утре-задутре май месец*)

*) Тогава по стар стил.

Гиздава пролет настъпи
 Гиздава, още весела; —
 Я летви, братко я летви,
 През Бело море в нашенско
 Там край белаго Вардара,
 Че се извиши, извиши
 Над Ирин-Пирин планина;
 И много здравйе занеси,
 И много здравйе донес ми!
 Ако аз, братко, не мога,
 Ти барем иди да видиш
 Онази гора зелена,
 Онази вода студена.
 Туй хайдушкото сборище
 И самовилско хорище...*)

*) „Три пкти бех в затвор, три стихотворения написах, и трите хубави“. — така ми каза Христо Матов при един интимен разговор в Скопие. И за да не ми се види за самохвалство, че и трите са хубави, той ми разправи, как на една вечеринка в Славянска беседа било декламирано едно от тези стихотворения, а именно „Валандовска песен“; публиката викала „автора, автора!“ Ала никой не знаел, кой е автора, а и последния се потаил сред публиката. Сже стихотворението „Към Витоша“ Христо Матов сжщо можеше да се гордее, защото то бе една от най-популярните песни на времето.

Песента „Към Витоша“ е написана по случай „Винишката афера“ в Куршумли-Хан, главният тогава скопски затвор. Тази афера избухна на 15 27 ноември 1897 год. и бе предизвикана от една разбойническа банда, която била образувана в Кюстендил, отишла в Виница, убила Кязим-ага, задигнала от касата му 7-800 лири турски и се вжриала в Бжлгария. Турската власт, дирейки авторите на това убийство, се натъкнала на революционното сжзаклатие, като открила в селото 50-на пушки, 20-на бомби и неколко газени санджци с патрони и барут. От Кочанско аферата се разшири по цялия почти Скопски санджак. По този случай беха бити 110 души, изтезавани 85, умрели от изтезания 5, убити 5, и обезчестени (жени и мжже) 13. Арестувани беха 528, избегаха 300 души. Осждени беха на 101 год. и изпратени на заточение в Подрум Кале (Мала-Азия) 8 души, 2 на три години. Освен тех като убийци на Кязим Бега и техни сжучастници един бе осжден на смърт и 11 на 15 годишен затавор. Последните всички невинни.

Валандовската песен е писана през пролетта 1899 год. в Солун по случай Валандовската афера. На 7/20 декември 1899 год. бе открита една революционна чета в с. Валандово (Дойранско). Многочислена потера обградила на мржкване селото и през целата нош се водила престрелка и паднали убити две заптиета. Заранта потерата

нахлува в селото и изаждриша ужаси. Били бити и изтезавани 150 селяни, а арестувани 95. Тази афера засегна много села от Дойранската, Гевгелийската и Енидже Вардарската кази.

Третото стихотворение — Заточеник и Сокол — е писано на заточение в Подрум-Кале (Мала Азия) през пролетта на 1902 година.

На 5 февруари 1901 год. Солунската полиция залови двама члена на Вътрешната организация, едина от които, не можейки да понесе жестоките изтезания, разкри на властта много тайни работи и лица в Солун и санджак, участващи в организацията. От Солун аферата се разпростре в Кукушко, Гевгелийско, Дойранско, Воденско и Тиквешко. Всичко беха арестувани 188 души, от тях 101 осъдени, от които 9 души на смърт. На 6/19 юли 40 души от затворниците беха изпратени на заточение в Подрум-Кале. Между тях бе и Христо Матов, член на централния комитет. На 8/21 август беха изпратени на заточение в Азия още 44 души от арестуваните. (Из мемоара на В. Орг.)

„Към Витоша“ до 28 стих препечатване от Скопския в. „Родина“ бр. 200, 2 декември 1916 год., а от 28 стих до края от „Българска Звезда“, сборник от стихотворения за младежи и любители. Състави Цанко Попов, Търново 1905 год. Подписана е с псевдонима Брут. (В сборката стои Брат).

„Валандовска песен“ взимаме от Революционен Лист год. I № 20, 15 септември 1905 год. Подписана е с псевдонима Аристид.

„Заточеник и Сокол“ взимаме от Скопския в. Родина бр... май. 1918 год. Не помня, дали песента е цела. Даде ми я за печат самия Хр. Матов, но по-рано къде е печатане не си спомням да ми каза,

Г. Баждиров

Д.

ЖАЛБИ

1.

Яхнал конче
шарколия,
песен пее
млад делия.

Ека горски
му приглася,
песента му
вред разнася.

2.

Пей войводу луд гидия,
жалба с песен задуши я!
... Майка, брат тиран погуби,
либето — кржвник залюби...

Той взе пушката и хвана —
кат баща си — към балкана.
Люта жалба — млад делия
с песен волна задуши я!

3.

Черни очи сълзи ги изпили!
Река стене. Моме към гора поглежда,
тихом плаче, по-тихом нарежда:
— Горо, де е мойто мило либе?

6.

— Що
Хорово
я хван
вик, к

— Все
песен
Моята
как ср

12.

Хей, на
ажрат
Душа
зла мо
Влияй
жалби
ето веч
трета с

А гора юнашка песен пее
и приглася песента й горска шума.
Не разбира сйрото — и дума:
— Горо, де е мойто клето либе?

4.

Малко моме — ситна маргаритка —
цвете кжса, дребни сжлзи рони,
друм изглежда — ще ли друм догони
момко неин — сред момците китка.

Три години, либе, друм изглеждам.
Лист пошушне, — тебе аз очаквам.
Три години, либе, те оплаквам,
китки вия, тихичко нареждам...

5.

Гурбетчия — без дом, без роднина —
кому, либе, тебе ще оставя?
В чуждо крае, пуста покраина,
как ще либе, тебе да забравя?

В пжт застигнат, ад ще са нощите —
бухали, забухали край друма;
мрачни, либе, ще протичат дните
без усмивка, без любовна глума

6.

— Що тжгуваш млад юначе?
Хороводник песен пее,
я хвани се на хорото, —
виж, как лудо се люлее!

— Всеки либето си хванал,
песен весела приглася.
Моята самотна песен
как сред тях ще се разнася!

12.

Хей, налеј, кржчмарю, още
ажрлата ракия!
Душа в темни полунощи
зла мора души я.

Вливай, та дано забравя
жалби по родина:
ето вече гурбетчия
трета сжм година.

7.

— Гурбетчийче, ей година
трета в чужди край далече,
люта жалба по родина
не налегна ли те вече?

— В чуждо крае, на чужбина,
има песни и веселје;
що да чина в дом — пустиня —
с мили гробје опустели?

13.

Всяка пролет кацат на стрехата
гостенки от края беломорски.
Всяка пролет питам:—Радост песни
там не знаят ли сжрцата хорски?

Всяка пролет тжжните им песни
ажв душа ми с черни криле веят...
Тая пролет не попитах, — зная:
старите си жалби ще запяат.

В Македония

Кабинетните промени в Белград и Атина с нищо не облекчиха, разбира се, положението в Македония и македонската политика и на сърби и на гърци си остана същата, каквато бе и в началото: политика на затриване националното съзнание у македонца, претопянето на последния в гръцкия държавен панелинизъм и шумадийски пансърбизъм. Защото Драшкович или Прибичевич в Белград, Венизелос или Гунарис в Атина сж само проводници на една и съща денационализаторска система в Македония, на една и съща държавна политика, на един и същи морален и физически терор. Никаква съществена разлика, следователно, в положението на македонца не е настъпила с промените на министерствата в Атина и Белград. И факта, че гърци и сърби и до днес систематично и упорито отказват всекакъв пропуск на македонските емигранти в родните им места, потвърждава решението да се обезличи и претопи завареното там население. Ако този факт се съпостави от друга страна с обстоятелството, че на известни лица и от завареното в Македония население не само не се правят никакви спънки, а като че ли се улеснява желанието им под една или друга форма да напускат родните си места, каквито случаи вече има с наши съотечественици от Македония под сръбски режим, ще трябва да се заключи, че не целта се е променила, а че разрешението на тая задача се е натъкнало на известни затруднения, и за отстранение на тия последните, прави се тая „отстъпка“, пропускат се визираните лица за Влашко, Америка понекога даже и направо в България. На някои от тия лица даже е подсказана тая възможност. По този начин младежи от западна Македония без никакви мъчнотии са изкарвали паспорти за пътуване вън от границите; търговци от разни градове, интелигентни хора от разни възрасти още при далечен сондаж за пътуване са намирали пълна отзивчивост и готовност у местните власти да им „услужат“; има и следния пресен случай: младеж от македонски околийски град, дребен чиновник в околийското управление, се уволнява по „бюджетни причини“. На оплакването му, че няма друго препитание, дават му да разбере, че трябва да замине. Не важи, че като млад, той подлежи на военна служба: щом е паднало върху него подозрение в качеството му на административен чиновник, държавата не държи много на услугите на такива поданници и вън войската.

И как да държи Двама новобранци от същия град се изпращат да отбият военната си тежба нежде в старите предели на кралството. Но тези новобранци се оказват упорити македонци, които не щат да служат на чужда корона.

На втория ден, още в македонска територия, те забиват куршума в главата на придружаващия ги жандарин, и хващат гората. А такива поданници имат вероятно сърбите и гърците във всеки град, във всеко село в Македония. И като такива биват третирани всички македонци, даже и жените с маловъзрастните деца. Не е отдавна, когато десетчленното семейство на забегнал поради сръбски преследвания македонец бива изхвърлено сред тежка зима на улицата и къщата му реквизирана за жилище на четирма стражари. И когато околийският началник е извършвал реквизирането, нито е трепвал пред картината, която представляват жзнешите от студ девица на тоя македонски несретник.

И сръбски и гръцки вестници нескрито описват истинското положение в Македония, като го представят за адско. В самия Солун, по гръцки сведения, безопасността не е била гарантирана; а от това може да се съди, какво е в помалките градове и в селата на южна Македония. В целата останала част, по описания от сръбски източник, положението е грозно. Скопие, по нашите положителни данни, е добил изглед на едновременния град когато през време на революционните вълнения или в предвечерието на балканската война, граждани се арестуваха, възрастни селяни се мъчнаха из улиците, затворите се пълнеха: същото става и днес. Но както сърбите, така и гърците, като представят положението тъй, както е в действителност, обясняват го с тези или онези чиновници, неопитни, лакоми, жестоки, без ценз. Не. Фактите говорят друго. Не стражарят, окръжният управител или даже министърът е виновник за неспособното положение в Македония, а режимът, системата. Така ще да схващат положението и самите македонци, не правейки разлика между Елевтерос и Георгакис, Антич и Джурич, и еднакво ненавиждайки в техното лице все същото мракобесническо и потисническо управление.

П. К.

Международен преглед

Англо-френските отношения. — Войната в Анадола

Малко дни ни делят от датата определена за събирането на Генуезката Конференция — 8 март. А силите не изглеждат никак готови да се явят на тая конференция. Италианската министерска криза увеличи мъжнотиите и пречките за навременното откриване на конференцията. Но не оттам дойде първото и главно затруднение. Още преди да избухне кризата в Рим, събирането на Генуезката конференция на

определената дата бе почнало да става проблематично. Най-съществената причина за това лежи в англо-френските разногласия.

По повече от един въпрос свързан с конференцията лондонското и парижкото правителства стоят на различни и противоположни гледища: за характера и рамките на разискванията в Генуа, за поведението спрямо болшевишките делегати, за германските репарации и т. н. Има проблеми независими от конференцията, по които двете правителства застъпват също така противни становища. Такъв е например, случая с въпроса за мира на Изток. Макар от Лондон и Париж да се подчертава често необходимостта от задружно действие по този въпрос, още не може да се постигне споразумение върху една обща програма. Треба най-после, да прибавим тук, понеже всички тия проблеми се намират в тесна връзка, разискванията и споровете по проекта за сключването на един англо-френски договор, който да покровителствува Франция, за определено време, срещу евентуално германско нападение.

Смело и неоправдано би било да се мисли, че толкова много разногласия ще доведат непременно до скъсването на връзките, които съществуват между двете страни. Наверно по много от обсъжданите въпроси ще се дойде, макар след дълги и мъчителни преговори, до спогодба. Не е може-би изключено даже френско-английското приятелство да устои на всички тия изпитания и да излезе от тях ненакърнено, ако не и засилено.

Но няма съмнение, че мъжнотите този път са необикновени. Явно е също така, че пред съвестта на държавниците и пред общественото мнение в двете страни е поставена недвусмислено целата проблема за бъдещето на Съглашението и частно на френско-английските отношения. Промените, които докара последната война, са така дълбоки, щото нищо чудно няма в това, гдето навсекогда чувствуват нужда да направят преглед на следваната до сега политика и да начжратят новите пътища.

Правителството на Лоид Джордж предложи на Франция един договор, който да я обезпечава против непредизвикано германско нападение. Би могло да се заключи, че Англия желае не само да запази с Франция досегашните връзки, но и да ги разшири. Вместо „сърдечно съглашение“, тя предложи на френците един формален съюз. Последните, обаче, както е известно, не се показаха никак очаровани от това великодушие. Те намериха, че новият договор, така както е приготвен от Л. Джордж, им дава само една привидна гаранция — защото на английското правителство се предоставя да преценява кога е нападението непредизвикано — и ги поставя, при това, в едно уничително положение. От Париж

предложиха други условия. Въпроса е предмет на преговори между двете правителства, и едновременно с това се разисква оживено от общественото мнение.

Тези именно разисквания позволяват да сджим колко дълбоки са различията и колко трудно ще е, следователно, постигането на пълно и трайно споразумение. От едната и от другата страна започват да се подозират в зла воля и открито да се обвиняват в нелоялни домогвания за надмощие. Наблюдавайки настоящите факти, френците си спомнят, че в традициите на английската политика е било да се обръща винаги против най-силната континентална държава. И пред техния поглед се изправя вида на оная система, която некога повдигаше цяла Европа против наполеонова Франция, сдружаваше ред европейски сили за военен или дипломатически поход против Русия и която, в наши дни, събра почти целия свет, за да *обгради* Германия и да сломи нейното застрашително могъщество. Своите страхове и обвинения френците вече изказват без всекакви забикалки. В „La Revue Universelle“, от 15 м. м., известният публицист Рене Жоано пишеше:

„Англия върши днес всичко, като че иска да ослаби всичко около себе си, което живее. Да се възстанови Европа, за нея значи да я повдигне против Франция, да подстрекава Рим и Брюксел против Париж, да повдига Петроград. Всички наши приятели, поляците, турците, страдат от нейната ревнивост. Тя иска да ни подчини на всека цена. С искането издигнато от Балфур във Вашингтон да ни се отнеме напълно отбранителното оръжие — подводниците, Англия иска да ни тури под своя ботуш. Никога Германия до юли 1914 год. не се обърна с такъв цинизм и с такова безсрамие спремо нас. Всичко става като че ли в цяла Европа Англия вижда само нас да застрашаваме самостоятелността на континента и като че ли нейните собствени мъчнотии и само служат за предлог да ни тури въжето“.

На толкова тежки обзвинения и нападки англичаните не остават длжжни. Видни органи на техния печат държат спрямо Франция един остър и извителен език. Според тези органи, френският егоизм и френската мегаломания ще станат причина за пълното опропастяване на Европа. Обвиняват Франция за нейното поведение спрямо германците, за спогодбата с турците, за настояването да запази един по голем тонаж подводници и т. н. Това, което не се казва, но което се чувства, то е още, че на англичаните не е приятно да виждат Франция да разширява сферата на своето влияние и да затвърдява своите приятелства.

Както и да еволюират занапред френско-английските отношения, един факт се очрътава ясно още от сега: двете страни се ревнуват една друга и чувствуват нуждата да дирят все нови и нови опори. Учредяването на Обществото на на-

родите не направи излишна, поне за сега, старата система на сюз и равновесие. Всека криза в отношенията на големите сюзници от Сжглашението се следи с най-жив интерес от другите държави. За последната френско-английска криза г. Албер Мусе пише от Белград в „Журнал де Деба“ от 5 т. м. следното:

„Тя (кризата) кара новите държави да се замислят какво ще правят в случай че блока на Сжглашението се разпадне. От некое време насам печата и общественото мнение в Прага и Белград обсъждат облагите и смисъла на сюза с англичаните и тоя с френците. Югославянските вестници, кжлнейки се в приврзаността и верността към Франция, не малко се боят от едно охлаждане на симпатиите на Англия, от която сега С. Х. С. кралство очаква финансова помощ“.

Френският дописник прибавяше: „Едно обстоятелство поддържа авторитета на Франция: *тя е страната, която иска да се изплатят най-точно договорите за мир (к. н.) и тя разполага с най-ефикасно средство, за да се обезпечи техното изпълнение.* Ние можем да бждем сигурни, че сюзните нам източно европейски държави ще бждат толкова по-приврзани към нас, колкото ние стоим по-твърдо на тая почва“.

С течение на времето ще видим да се оформяват и кристализират нови политически констелации в Европа. В днешния хаос и в настоящите спорове, сжпоставяйки при това различните интереси и тенденции, ние можем само да долавяме наченките и далечните очертания на тия констелации, без да е некой в състояние да ги предскаже с пжлна сигурност. Защото в ладения случай трябва да се вземат пред вид едновременно голем брой фактори, действащи често пжти в най-различни или противоположни посоки. Това преплитане на разнородни сили именно и сжставлява, както е известно, най-големата мжногия в социалните и политически въпроси.

* * *

Фактите потвърждават предположението, което направихме в януарската книга относно гржко-турската война. Изтеклият месец не донесе нищо от естество да ускори мира. Сжглашението, обременено впрочем и с други, още по-тежки грижи, не можа да постигне между своите членове единодушие по източните работи, доколкото компетентните министри имаха възможност през последните седмици да се занимаят с тези работи. Близкото подновяване на военните действия в Анадола изглежда неизбежно.

Кемалистите използват наложеното от зимния сезон затишие, за да увеличат своите сили и да попжлят въоръжението си. Вероятно инициативата за боевете този път ще

излезе
наста
стена
разпо
и пр
лучен
сия
готол

накар
ванет
изтж
един
е зас
турци
накло
долс
то ви
Англи
на ра
чица
рил,
му, а
град,
ства,
ство
как
вижд
прето

Пж

народ
роут
след
на во
и кул

начал

Народ

излезе от тяхна сграна. Но за успешното водене на редовно настъпление, против една армия отлично въоръжена и залостена в силни укрепления, ангорският генерален щаб надали разполага с достатъчно сили, особено артилерия, технически и превозни средства. Колкото и да са ценни материалите получени от Киликия — независимо от това, което иде от Русия — много празнини още трябва да се чувствуват в подготовката на турската армия.

Може-би, подновяването на военните действия не ще накара Сжглашението да прекъсне своите усилия за ускоряването на мира в Изток. От някои лондонски вестници се изтъква, че положението в Индия заставяло Англия да желае един бърз и справедлив за Турция мир. И наистина, известно е застъпничеството на индийските мюсюлмани в полза на турците. Но английското правителство не изглежда никак наклонно да удовлетвори желанията и претенциите на анадоиските националисти, в психиката и намеренията на които то вижда една голяма опасност за своето влияние на Изток. Англия по-скоро би била доволна да види пълното затриване на размирния турски национализъм. Тя би се показала отстъпчива и благосклонна, но спрямо една Турция на Дамад Ферид, например. Колкото за Мустафа Кемал и сподвижниците му, ако събизията и наложат да ги види един ден в Цариград, — тогава тя ще потърси други пътища и други средства, за да ги обезвреди. Но засега лондонското правителство не изглежда да верва, че той ден е неизбежен и то никак не бърза да се съобрази със съветите на ония, които не виждат изход освен в пълното задоволяване на ангорските претенции.

Г. К.

Първия международен конгрес за правата на народите

През летото на 1920 година в Женева се образува едно международно бюро за защита правата на народите — Bureau International pour la défense du Droit des Peuples, — което си постави за цел, след всестранно и извън-обективно изучаване, да издигне глас в защита на всички народи в света, които сж оставени под чуждо политическо и културно робство.

В програмата на тази международна лига лежат като основни начала:

1. Правото на народите да разполагат свободно със своята съдба;
2. Покровителство за народностните малцинства;
3. Приемане всичките нации в Обществото на народите и др.

Поменатото бюро има за свой официален орган в. „Правата на Народите“ — Le Droit des Peuples, който излиза всеки месец в Же-

нева и който помества изложения за положението на потиснатите и онеправдани народи, както и техните искания — помества всичко онова, което цензурата в различните държави запрещава или извършва в полза на официалната власт и господствующата нация. Освен тая печатна периодическа писмена пропаганда, секретариата на Международното бюро е правил многократни писмени и устни изложения пред Обществото на Народите, управителствата на Великите сили, сенатите, парламентите, политическите деятели и др. в изпълнение целта, която бюрото преследва.

През януарий изтеклата година бюрото свика една конференция в Женева, на която присъстваха значително число делегати, представляващи народите, които сж недоволни от положението, в което ги поставиха сключените мирни договори, и чиито гласове и молби по-после не бежа чути от Лигата на изродите. Тая конференция реши свикването на един международен конгрес в началото на м. септември м. г. в който да се изслушат пратениците на всички потиснати народи.

Въпреки големите мъжнотии, свързани сж свикването на конгреса, последния се откри на 1 септември 1921 г. в Женева, столицата на най-свободната страна в Европа и седалище на Обществото на Народите, в сжщата зала, в която през 1863 г. се конституира международното дружество „Червен кръст“.

На конгреса бидоха представени: Албания с 2 делегати; немците от чехословашко — 1 дел.; Сжединените Щати — 2 дел.; Англия — 2 дел.; Азербайджан — 2 дел.; Бжлгария — 5 дел.; Каталония (испанска провинция с главен град Барселона) — 1 дел.; Крим — 1 дел.; Египет — 3 дел.; Франция — 1 дел.; Унгария — 2 дел.; Италия — 4 дел.; Япония — 1 дел.; Черна-Гора — 2 дел.; Полша — 2 дел.; Русия — 2 дел.; Рутения (славяни, пржснати в Галиция, Литва и Унгария) — 3 дел.; Словения — 2 дел.; Швейцария — 5 дел.; Сирия — 2 дел.; Тракия — 2 дел.; Турция — 2 дел.; Украйна — 1 дел.

Македония биде представена в конгреса от депутация, сжстояща се от: Ив. Каранджулов, председател на изпълнителния комитет на сжюза на македонската емиграция в Бжлгария; г. Н. Юрков, делегат на „временната комисиия“; проф. Бедри Пежант, представител на македонските албанци; Пандели Мега, председател на македоно-одринското дружество „Мегления“ в Букурещ — представител на куцваласите в Ромжния и Абдулах Бей — представител на македонските турци. Всичко на конгреса бидоха представени 24 народности и джржави свободни и поробени с 56 делегати. Заседанията на конгреса се свършиха в десет дена. Освен докладите, рефератите и др. занятия, джржжани сж три публични конферанси. Целата работа на конгреса е била разделена между шест комисиии:

Първа комисиия за: правото на народите да разполагат сами сж своята сждба; плебисцити; международни анкети; ревизия на договорите и пр.

Втора комисиия — Републиките образувани от старата руска империя.

Трета комисия — Египет, Азия, Ирландия,
Четвърта комисия — Албания, Каталоня, Македония, Черна-Гора,
Рутения и др.

Пета комисия — Народностните малцинства; Мандати. Покрови-
телството на поселенците.

Шеста комисия — Пропаганда, печат, международния език и разни.

Конгреса се откри на 2 септемврий с реч от председателя, който поздрави делегатите от името на международното бюро. Той отправи особена похвала на синовете на Мацини, бореца за свободата и обединението на Италия, които със присъствието си в конгреса, показват, че не сж поддръжници на теорията за „свещения егоизм“. Войната, продължи председателя, в своите резултати има само няколко светли точки — присъединението на Елзас-Лотарингия към Франция, Шлезвиг към Дания, възкръсването на Полша, освобождението на Чехия. Освободителната вълна обаче биде, спрена. Господарите на света, които водиха тая жестока война и които говориха с патос за правата на народите, за техното самоопределение, измениха на тия велики принципи. Много народи останаха в робство. Приятелите на свободата не можеха да останат безучастни към съдбата на поробените. Те, в желанието си да се явят в защита на последните, образуваха международното бюро за защита правата на народите. По-нататък председателя изложи целите и задачите на това бюро и на конгреса.

Всички почти делегации сж представили и чели изложения, меморандуми, мемоари за положението на страните и народите, които представяват пред конгреса, както и депозирали своите искания.

Каузата на Македония е била защищавана с речта на г. Ив. Каранджулов и мемоара, прочетен от г. Н. Юруков.

В речта на г. Каранджулов е дадено едно кратко изложение на македонския въпрос, както той е бил слаган в разни моменти от 1876 год. до днес. Ясно и сбито сж нарисувани дългите борби на македонците, специално на българиите в Македония, за културна и политическа свобода. Македония е посочена като огнище на националното събуждане на българиите. Политическия идеал на македонците — автономията — за който са дадени много хиляди човешки и неизброими материални жертви е един лозунг, едно знаме, една идея, която се е родила в Македония, която е крепнала там и която е жива и днес, обединяваща около себе си всички населяващи я народности, по-нататък представителя на македонската емиграция рисува изключително тежкото положение на разделена поробена Македония — моралния и физически гнет, който съществува там. С цифри и неопровержими данни г. Каранджулов описва културното опустошение направено от сърби и гърци в Македония, където унищожиха, пометоха една голема бългурска духовна култура — затворените черкви, училища, читалища, пропъдените свещеници, учители, интелигенция. Плачевното положение на многочислените македонски бежанци, прокудени от родните им огнища, където сж възпрепятствувани да се жъвжрнат от сърби и гърци, е посочено също. Г. Каранджулов е изтъкнал още, че поро-

бителите на Македония и до сега не сж сторили нищо за изпълнението на договорните клаузи за покровителството на етническите малцинства, подписани от тек и поставени под гаранцията на Обществото на Народите. В края на своята реч ораторът е заключил в смисъл: ако Европа иска да избегне едни нови усложнения на Балканите, ако иска да настане ера на мир и спокойствие в тая неспокойна част от континента, ще трябва да разреши неразрешения правилно и справедливо македонски въпрос, като даде на Македония политическа независимост.

Мемоара представен от г. Н. Юруков и подписан от албански, ромънски и турски представител съдържа едно въведение, — географически, стопански и етнографически бележки върху Македония, — къска история на националните политически борби, страданията на македонците, емиграцията и исканията на македонския народ — политическа независимост на Македония с демократическа администрация по примера на Швейцария и поставена страната под покровителството на Обществото на Народите.

В изложението на г. Юруков по незнание, може би, пространството на Македония е посочено много по-малко, отколкото то е в действителност в оказаните граници. Там има обаче една голяма неистина — признанието, че в Македония, наред с българи, турци, куцовласи, гърци, евреи, има и сърби. Не е г. Юруков, — пак и другите, подписали мемоара, всички родени в Македония, — да не знае, че там нема никакви родени сърби. Ако това не е едно неизвинително незнание, е лекомислено увлечение в „интернационализъм“.

Мемоара, представен от албанската делегация е подписан само от проф. Бедри Пежани, делегат на „обединените комитети на албанците иредентисти“ (които искат държава). Той твърди, че цело Косово е Албанско и споменава за Скопие, което албанците превзеха през 1912 г. Знае се от друга страна, че претенциите на албанските иредентисти сж твърде големи т. е. искат Битоля, Кичево, Скопие и пр. Сжщите тия иредентисти, може би и г. Пежани, подписаха мемоара до конференцията, в който искат една граница за Албания, включваща поменатите градове. Г-н Бедри Пежани представител на албанците обединисти, е подписал и мемоара на г. Юркува, в който границите на Македония сж сжжжршено други. За да се избегне противоречието, по право, за да не се направи един компромис или политика г. Б. Пежани, автономист в македонския мемоар, прави следната декларация като иредентист: „Заявявам, че моите съотечественици подкрепят с всички средства македонската кауза, идеята за една независима Македония в нейните етнически граници“. Географическите, економическите граници вече тук ги нема, а за етническите има да се поспори; въпреки, казва г. Пежани, бъдещата албанско-македонска граница е лесен въпрос.

Делегацията представляваща добруджанците в своето изложение иска от конгреса да се застъпи пред Лигата на народите и пред ромънското правителство за възвръщане на добруджанските бежанци

по техните родни огнища, както и окончателната политическа съдба на страната да се реши чрез един плебисцит.

Подобно нещо иска и българската делегация за Тракия. Турската, обаче, делегация за Тракия, в лицето на Галип Бахтияр, депутат от Одрин, иска даването последния град на Турция.

По всичките въпроси, които съж били разисквани съж взети резолюции.

Резолюцията за Македония, представена от четиричлътата комисия, е гласувана единодушно и гласи:

„Конгреса, след като изслуша изложението на македонската делегация, съставена от албанци, българи, ромъни и турци, и след като констатира плачевното положение на всичките народности, които съставляват болшинството от населението в тая страна, призна, че исканията на македонците да се издигне Македония в независима държава, са една политическа необходимост, за да се тури край на конфликтите между балканските държави и да се въдвори мир в Балканите.

Конгреса, констатирайки сегашното положение на македонските емигранти, бежанци в България, Албания, Ромъния и Турция, иска да осигури въжвржането на тия нещастници в техните огнища под покровителството на Обществото на народите“.

В резолюцията за Албания се иска правото на албанците, намиращи се под сръбско и гръцко иго, за самоопределение.

Всичките гласувани резолюции съж 21, които с писмо съж пратени до председателя на съжбранието на Обществото на Народите с молба последното да вземе под внимание справедливите искания на милионите хора, които бежа представени в конгреса, с бележка, че конгреса снима от себе си всека отговорност пред човечеството за последствията, които биха се явили, ако тия справедливи искания на онеправданите не намерят морална и материална подкрепа.

При привжршване своята работа конгреса реши международното бюро да продължи своята деятелност, като се преименува в „международна лига за защита правата на народите“ — Ligue internationale pour la defence des Droits des Peuples.

На десетия ден конгреса се закри с реч от председателя

Н. Томалезски.

† Джеймс Брайс

На 23 декември м. г. се е поминал в Лондон знаменития учен, общественник и депутат, бивш министър на Великобритания, лорд Джеймс Брайс.

Авторът на най-доброто съчинение върху американска демокрация и на „Източната римска империя“, притежаваше не само един солиден и честен ум, но и велика душа. Като политик той считаше, че големото му отечество нищо нема да изгуби, а само ще спечели, ако подпомага освобождението на поробените народи.

Когато избухна Илинденското въстание в Македония през 1903 год., Джеймс Брайс издигна своя мощен глас в полза на свещената ни кауза. Но той не се задоволи с това. С риск на живота си той отиде в Македония след жестоко потушаване на въстанието, за да облекчи страданията на десетките хиляди обездомени и множеството ранени наши съотечественици. По този начин Джеймс Брайс можа да се осведоми на местото, както върху националността на населението в южна Македония, така и върху неговите аспирации за свобода и самоуправление. И като се върна в Англия, с още по-голема ревност се отдаде в защита освободителното дело на митингите които той свикваше, и в парламента.

Джеймс Брайс до края на живота си остана неуморим борец за автономията на Македония. След сключването на Нийския договор за мир, с който се санкционира наново срамното дело, извършено в Букурещ през 1913 год., — поделбата на Македония между Сърбия и Гърция, Джеймс Брайс държа в палата на лордовете една силно аргументирана и гореща реч, в която изтъква, че най-доброто разрешение на Македонския въпрос е в образуването на една независима държава от Македония. Великият покойник завършил речта си с думите: „За нещастие, не бе възприето туй решение и много трябва да се съжелява за това. По този начин се създаде една Македония иридента на балканите. Кото говоря така, аз не съм пристрастен спрямо никаква страна и еднакво съм разположен към всички балкански народи; считам, при все това, че би било твърде разумно да се иска от Сърбия, която излезе от войната с грамадни придобивки, простирайки се от Каринтия до Егейско море, да пожертвува владението си над южна Македония и да се съгласи за образуването от последната на една автономна държава. Сърбия има вече доста грижи, за да желае да си създаде нова такава с едно недоволно население“.

Джеймс Брайс, който не познаваше непосредствено северна Македония (Скопско), под влияние на сръбските твърдения мислеше, че тя е населена със сърби. Ако беше обиколил и тази част на нашето отечество, той щеше се убеди че славянското население и там е също така българско и в нищо не се отличава от населението в южна Македония.

ПОПРАВКА. На стр. 19, 12 ред отдолу в: да ги разчистят и затворят, да се чете: — да ги разширят и затвърдят.

На стр. 1, 7 ред отдолу в. любвеобилна душа, за която страдаше, да се чете: любвеобилна душа, която страдаше.